KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XL. évf. November—December 6-ik füzet.

Armstrong A. Richárd.

A fejléstan (evolutio) elve, melynek pár évtizzel ezelőtt Darwin hatalmas értelmi ereje adott legnagyobb tekintélyt, a tudományos vizsgálódásban egész új iránynak vetette meg alapját. Okoskodásai nyomában az emberi életnek egészen új felfogása keletkezett, s már-már úgy látszott, hogy a történelmi alap egészen kisiklik az ember lábai alól, s mindaz, a miben addig lelke bizalommal nyugodott meg, örökre eltűnik előle, mint semmit-mondó üres álom. A tekintély elvéről egészen új fogalmak keletkeztek az emberi lelkiismeretben, midőn a világot erkölcsi alapon kormányozó egy Isten helyébe a „véres karmú“ természeti erők adattak imádandó hatalom gyanánt, melyeknek az anyagra való érthetetlen hatása hivja elő az életnek nevezett valamit, melyet oktalan dolog jónak, üdvösnek és bizonyos határozott czélra irányzottnak venni. Olyan tekintélyes tudósok, mint Huxley, Spencer és mások, minden élet- és így az emberi élet-essentiájául is csak azt a következtetést tudták levonni, hogy az nem egyéb, mint „küzdelem a létért“, s minden igyekezet hiábavaló, hogy annak más tartalmat adjunk — ebben pedig isteni munka nem található. — Az életet csak annyiban nevezhetjük jónak, a mennyiben azt az önfentartási ösztön olyannak mutatja, ez az ösztön pedig semminemű erkölcsi rendre és igazgatásra nem vezeti tekintetünket.

Meg kell vallanunk, hogy az ujabbkori tudományos elvek bámulatos sikerekre vezettek, s eredményükben az emberiséget *egy* egész köztársasággá alkották, midőn a közlekedés tudományos eszközeivel egymáshoz közelebb hozták. De ha figyelembe vesszük, hogy az ember lelkiismereti életére az elvek milyen hatással vannak, kénytelenek vagyunk elismerni, hogy e részben új világosságot még semmire sem derítettek. Mert igaz, hogy a tudományos vizsgálódás csoportba gyűjtött és gyűjt, osztályoz mindeneket, a mi csak az ember tapasztalati körébe

esik; s tekintet nélkül az eddig általánosan elfogadott hagyományos tiszteletre és tekintélyre, mindent az igazság mértéke szerint igyekszik előnkbe terjeszteni; de midőn arra a mindeneket átható erőre hivatkozunk, mely bennünk az öntudatos czélra való törekvést minden kétségen felül előhivja, s e czélra való törekvésünkben bennünk az élet iránt való megnyugtató és biztató hitet fölébreszti, mert abban Istent, szeretetet és jóságot találunk: e részben nekünk az említett tudomány semmi támasztópontot nem nyújt. A világ erkölcsi rendjének egyszerű tagadása még nem érv az ellen, hogy mi a szeretet és jóság Istenében higyjünk; s a mely tudomány azt tűzte föladatáúl, hogy az ember lelkiismeretéből száműzze az Isten fogalmát, annak le kell rombolni az ember önbizalmát, melylyel diadalmat veszen az élet látszólagos nehézségein és visszásságain; le kell rombolnia a testvériesség érzetét, mely könynyebbé, elviselhetőbbé teszi a látható és láthatatlan szenvedéseket, s reménynyel tölt el minden iránt, a miben csak kételkedésünk lehet; le kell rombolnia a szeretet ama fönséges érzetét, mely mindennemű életet egységben tart össze, s *egy* általános czél felé vezeti.

A tudománynak egészen más czéljai vannak, mint a melyekre azt némelyek alkalmazni szeretnék. A látható élet, a látható jelenségek, még nem minden, a mit az emberi okoskodásnak meg kell fejtenie; ezeken túl pedig az exact tudomány nem mehet a nélkül, hogy hatását el ne veszitené. Sőt ezek megfejtéséig is sok olyan út van, melyeken csak tapogatódzva haladhat. A szellemi élet világába, melynek láthatatlan erői egy egész új világrendszert tárnak föl, a tudománynak egészen más készültségével kell hatolnunk. Mert ha értelmünket ki is elégithetik egyes eredmények, melyekre bizonyos külső, természeti igazságok vezérelnek, lelki életünkben még maradnak kérdések, melyeket az eredmények meg nem fejtenek. A tudomány igazságai szélesitík az ember ismeretkörét, s e részben nagy szolgálatára állanak a vallásos érzés fejlesztésének; a szellemi igazságok tisztitják és magasztossá teszik az emberi öntudatot, a honnan származik minden külső és benső ismeret. A tudománynak tehát egyetlen czélja az, hogy a külső jelenségekből meritett tapasztalatokat összegyűjtse; de az azok fölött álló és az azokra öntudatosan ható transcendens erő megismerésére csak a lelkiismeret benső tapasztalata vezet. S

ha a tudományos vizsgálódás a világ külső jelenségeiben is egységet talál, akkor hiában való dolog a lelkiismeret tapasztalatának amaz eredményét tagadni, mely szerint amaz egység egy öntudatos czél érdekében áll és tartatik fenn, teremtője és fentartója pedig csak öntudatos szellem lehet, s már az egység fogalma kizárja hatalmi erejének megoszlását. A különböző életek csak fokozatai e hatalom megnyilvánulásának, a mit mutat ez életeket egymásba fűző rendszer. Az öntudat ez életek között az ember kizárólagos tulajdona, s habár az sincs a fejlődés alapelvei alól kivéve, a tudomány semmi érvet nem tud fölmutatni arra nézve, hogy az öntudatnak bármily kis szikrája a teremtés bizonyos idejében nem adatott volna az embernek. Az embernek öntudatához kell folyamodjék, hogy az az élet helyes felfogásában és megismerésében vezesse, mert ez az egyetlen út, a melyen a tévedéseket elkerűlheti. Csak abból merithetünk minden igazságot, mely nem zavart teremt bennünk, hanem összhangzó békét, midőn a világegyetem tisztán erkölcsi alapjára mutat, mely szeretetben teremtetett és abban áll fenn. Az ember nem élhet olyan világban, melyben hite, bizalma nincs, a bizalomra pedig csak a lelkiismeret vezet, midőn a világ ama gondozóját mutatja föl, kinek élete és munkája bennünk és rajtunk kivül erkölcsi rendszer szerint hat.

Az élet eme vallásos felfogásának egyik legtanultabb hirdetője Armstrong A. Richárd liverpooli lelkész volt, ki ez évi januárius hó 9-én halt meg. Tanúlmányait 1866-ban végezte Londonban, a honnan Irland Banbridge nevű városába választatott meg lelkésznek. 1869-ben a nottinghami egyház hívta meg lelkészének, a hol tizenöt évig szolgált. Ez idő alatt munkássága minden irányban kiterjedt, a hol csak a szabadelvüség zászlaját hordozni kellett. Részt vett több nyilvános vallási vitatkozásban, melyek közül majdnem mindeniken ő nyerte el a pálmát — és egyik értekezése: „A józan észszel megegyeztethető-e az Isten imádása“ czimmel messze földön ismertté tette nevét, sőt holland nyelvre is lefordittatott. Az egyetemen tanitott tudományok népszerüvé tételére alakult mozgalom, az u. n. „University Extension Movement“ az ő kezdésére lépett életbe Nottinghamban, melyből később a mostani University College fejlődött. Irt több értekezést és felolvasást, melyek közűl legnevezetesebb a könyvalakban is megjelent „Isten létezésének

bizonyítása" czimű műve. 1880-ban megalapította a „Modern Szemle" negyedévi folyóiratot, melynek szerkesztésével két év mulva felhagyott, mivel más téren való munkássága idejét is majdnem egészen igénybe vette. A politikában halálig híve volt a tiszta szabadelvüségnek, s úgy Nottinghamban, mint később Liverpoolban hosszu időkig vezére a szabadelvü pártnak, lelkes híve különösen Gladstone elveinek. 1884-ben liverpooli lelkész lett a Hope-Streeti egyházban. Munkásságának java része arra a húsz évre esik, melyet e helyen egyfolytában töltött. Tudományos készültsége itt talált nyilt és széles teret az értékesítésre, melyet a legnemesebb értelemben ki is használt. Könyvalakban megjelent munkái, füzetei és a különböző lapokba, folyóiratokba irt czikkei egy egész kis könyvtárt alkotnak.

Minden egyes szava a legmélyebb vallásos meggyőződés hangján szól hozzánk, telve csodálatos erővel és élettel. Istent, mint az erkölcsi világrend megalkotóját és fentartóját ismeri, s hosszú pályafutása alatt ez eszmével igyekezett teliteni a vallási, társadalmi és politikai mozgalmakat, melyekben mint munkás, vagy mint vezér vett részt. A „Brit és Külföldi Unitárius Társulat", elismerése jeléül, 1902-ben elnökéül választotta, mely tisztét legnagyobb odaadással töltötte be. Mint pap egyike volt az angol unitáriusok legtehetségesebb szónokainak. 1897-ben minket is, mint akkori tanulókat, ő oktatott a gyakorlatban; s habár egész külseje a komoly tudós képét mutatta, lelkének áradó melegsége mindnyájunk előtt megelevenítette a papi hivatal szépségét. Hívei szeretetétől és mindnyájunk tiszteletétől környezve, fejezte be áldásos életét ez év elején. Emlékét fentartja a nemes ügy érdekében tett sokoldalu munkássága.

Művei közül legnevezetesebb az 1896-ban megjelent „Isten és lélek" cz. tanúlmány, melynek ismertetését megkisértem a következőkben.

Az „Isten és lélek" cz. műben hét fejezetet tárgyal; ú. m. Tehetségeink megbizhatósága; Isten mint hatalom; Isten mint igazságosság; Isten mint szeretet; a rosz kérdése; Mystikusok és mysticizmus — és végűl szól a bibliáról. Az első fejezetben abból a tételből indul ki, hogy az az érv, mely szerint az Istenben való hit s általában minden vallásos tudat csupa föltételeken alapul, — mint komoly érv a vallás ellen, meg nem állhat;

mert nemcsak a vallásos hit, hanem általában mindenféle tudomány csak ezen az alapon épülhet föl. Az ember semmi tárgyat vagy eseményt a maga valóságában megbizonyítani nem tud a nélkül, hogy néhány meg nem bizonyitott előfeltételt meg ne engedne. Hogy tudja pl. valaki bebizonyitani a természeti igazságok valódiságát, a rajtunk kivül levő élet és tárgyak létezését, midőn azokat maga a bölcselem egyik iránya is csak bizonyos reflex hatásoknak nevezi. Pedig mindezeknek a létezése soha gondolkozó embert még kétségbe nem vitt.

Hinnünk kell tehát, hogy tehetségeink, melyek felhasználásával a dolgok megismerésére vonatkozólag bizonyos előföltételeket megállítunk, megbizhatók — és pedig annyiban, a mennyiben megfelelnek rendeltetésüknek. Ilyen tehetségünk pl. az emlékező tehetség. E nélkűl helyes okoskodás nem létezik, mert egyedül csak ez vezet a dolgok ama lánczszemeihez, melyek tudásunkat alkotják. És így vagyunk minden más elsődleges tehetségeinkkel, melyek minket a saját maguk megbizhatóságára vezetnek, mert magunkat azokon kivül nem képzelhetjük, az azokban való föltétlen hittől nem menekülhetünk.

Hinnünk kell, mert mást nem tehetünk, szellemi tehetségeinkben, melyek az Isten, mint mindenek fölött álló hatalom létezésére vezetnek. Isten létezésére ez úton legerősebb bizonyíték az, hogy őnélküle az élet teljesen czéltalan, mig ővele hasznos, erős, hatalmas és hatásos. Az Istenben való hit a zavart egyveleg helyett erőt és összeköttetést ad az életnek. Igaz, hogy Isten a maga eredetiségében megismerhetetlen; de éppen így áll a dolog ismeretünk más tárgyairól is, mert bármit is csak annyiban ismerünk, a mennyiben az tudatunkra hat. A fődolog az, hogy a mi Istenről való hitünk megfelel rendeltetésének, mert a jóra vezérel s ezért szellemi tehetségeink, melyek az Isten iránti hitre irányozzák tekintetünket, teljesen megbizhatók.

Az „Isten mint hatalom“ fejezet alatt fejtegetésbe veszi az ok eszméjét, melyre értelmi tehetségeink vezetnek. Bármely dologgal vagy jelenséggel álljunk szemben, mi nem szabadulhatunk attól a gondolattól, hogy mindennek megvan a maga oka. De hogy mit nevezünk oknak, arra nézve eltérők a vélemények. Némely tudósok azt állítják, hogy bizonyos dolgok, ismétlődésük által, egymásnak okai. Igy pl. egyik nap oka a másiknak, a nap feljötte, a sötétség eloszlásának. Az ilyen

meghatározás azonban teljesen másodrendü értelmet ad az oknak, melyet keresünk; mert saját magunkból kiindulva tudjuk, hogy minden cselekedetünknek tulajdonképeni és végső oka: „értelmi akaratunk befolyása a testi cselekedetre". Ez sokkal szabatosabb és talán egyedüli helyes meghatározása az oknak, mert az akaratot követő cselekedet magából az akaratból következik, annak eredménye.

De zavart csinálunk azzal, ha pl. a természeti törvényeket nevezzük oknak. Mert pl. természeti törvény az, hogy bizonyos dolgok egymásután mindig ugyanazon módon történnek, de e törvény csak arra vezet, hogy milyen rendben következnek a dolgok, de nem azoknak keresett okára. Hinnünk kell tehát, hogy a mi akaraterőnkhez hasonló élő erő az, mely bizonyos dolgok létrehozásában mindig ugyanazon törvények szerint közremunkál, vagyis azoknak oka. Ez az akaraterő: Isten; értelmi természetünk kénytelen elfogadni az ő benne való hitet, nemcsak azért, mert egyebet nem tehet, hanem mert minden tapasztalatunk szerint a világegyetem összes jelenségei, csak az ő akaratára vezetnek, mint egységes és egyetemes okra.

Istennek a világegyetemhez való eme viszonya két különböző nézetre vezette az embereket. Az egyik nézet szerint Isten megteremtette a világmindenséget, azt felruházta többféle tulajdonsággal, melyek által mint egy felhúzott gép, az isteni akarat közremüködése nélkül halad tovább. De Isten végképpen még sem hagyta el a világot, hanem gyakran közbelép s innen magyarázhatók meg az ú. n. véletlen események, vagy csodák. Az isteni munkásság eme felfogása természetesen a legélesebb ellentétben áll a tudományos vizsgálódással, s innen magyarázható meg a vallás és tudomány közötti erőszakolt háboru. Mert a tudomány semmi egyebet nem tesz, minthogy az összes világi jelenségek között kutatja a szerves kapcsolatot, mely *egy* forrásra vezet vissza s e részben sikerei kézzelfoghatók; az a vallás pedig, mely a tudományos vizsgálódás meggyőzhetetlen bizonyságaival szemben még mindig egy hamis theologia előítéleteire alapitja létét, nem is találhat a tudományban semmi idvezitőt. Az igaz tudomány nem harczolhat az igaz vallással, mert mindkettőnek czélja egy.

Amásik nézet szerint Isten teremtési munkálata folytonos, s nemhogy a világtól távol állana, hanem abban szüntelen benne

él és benne munkál. E szerint a természeti erők és az Isten működése között nincsen sem különbség, sem összeütközés; nincs érthetetlen hangzavar a sokszor idegennek tetsző világegyetemben, hanem összehangzó egység, a legparányibb sejt mozgásától föl a leghatalmasabb világok rendszeréig, — egység a mindeneket átható erő különféle nyilvánulásai között, melyeknek ez erő az összetartozandóság jellegét adja. Ez az erő egyszersmind az öntudatos erély, az öntudatos szellem, melynek figyelme kiterjed mindenekre. Mi az összes világi jelenségeket kénytelenek vagyunk egy öntudatos szellem öntudatos munkája nyilvánulásának elfogadni, mert sem az anyagnak egymáshoz való vonzódása, sem a mozgás törvénye, sem az erőnek az anyagra való hatása elő nem hívja az *életet*, s azt a fejlés különböző fokozatain keresztül előbbre nem viszi öntudatos szándék nélkül. Elkezdve a szervetlen testeken, a szerves világon keresztül föl egészen a lelkiismeret eszményéig, az egymásra ható és egymásra halmozott anyagban hiába keressük a czélt, mert annak értelmet, czélt, egységet, összetartozandóságot — melyek tényleg meg vannak benne — csak az önelhatározó akarat ad. Ez csak az Istenség akarata lehet, s a hol ez az akarat működik, ott kezdődik az élet.

Istennek ez a világban való bennléte, immanentiája, sokakat a pantheismusba vezet, mely szerint a minden az Isten és az Isten a minden. De valamint a tulajdonképpeni ember, az én, természeti értelemben teljesen kivül áll a testén, úgy Istennek a világhoz való viszonyában is megvan a transcendentiája. — Csakis ezen az úton tarthatjuk Istent mindenek fölött álló és mindeneket kormányozó Hatalomnak.

Mindaz, a mit eddig Istenről mondottunk, őt csak mint hatalmat mutatják, melyet nevezhetünk jónak is, rosznak is és a mely egyedül csak értelmünkre hat. Van azonban bennünk egy más tehetség is, az erkölcsi érzék, mely Istent, mint igazságosságot tünteti föl. Mindnyájunkban megvan a helyes és nem helyes, a jó és rosz érzéke, melyek erkölcsi cselekedeteinkre vezetnek, s a mely tehetségek egyszerüek, elemezhetetlenek, Istentől adottak. Vannak, kik egyenesen tagadják az ember erkölcsi érzékének létezését, s azt állitják, hogy az ember ilyen nemü magaviseletének mértéke tulajdonképpen a hasznosság. Ezek az ú. n. haszonelvüség iskoláját alkotják, kik egymás

között szintén megoszolnak. Egyik része az önérdeket, másik része az általános érdeket veszi a magaviselet rugójáúl. De önérdekből cselekedni és helyesen cselekedni — két különböző dolog, s a saját magam haszna a legélesebb ellentétben állhat a helyes, a jó fogalmával, melyet lelkiismeretem kinyilvánit. Ugyszintén nem lehet az általános érdekből vezetni le az ember magaviseletének föltételeit; mert az ember gyakran kénytelen lemondani oly cselekedetekről, melyek mások hasznát világosan előmozdítanák, de a melyeket nem szentesit sem az önérdek, sem az erkölcsi érzék. Maga a haszonelvüség iskolájának legékesebb nyelvü szóvivője, Stuart Mill is inkább kész volt a „poklokra menni", semhogy olyan Istenben higyjen, a kit a jó jelző nem abban a mértékben illet meg, a mely mértékben azt embertársainkra alkalmazzuk. E szerint tehát lenni kell egy hatalomnak, mely önmagában a legfőbb jó eszméjét egyesiti és a kinek cselekedetei rugója csak ez az egyedüli erő. A bennünk levő hasonló érzéket pedig csak tőle vettük, s azt más tehetségeink fogalmaira átszármaztatni nem lehet. Isten tehát erkölcsi Isten — és mint ilyen, igazságos Isten. Ő ösztönöz minket minden jónak követésére és minden rosznak elkerülésére. Ő a legfőbb tekintély, kinek hatalma egyedül hat az emberi lelkiismeretre, midőn a jó és igaz követésére buzdittatunk. Hiába mutatnak rá e részben a különböző korszakok különböző felfogásaira, mert a fejléstan elvei kötelezettsége alól a lelkiismeretet sem vehetjük ki; — és hiába igyekeznek egyes nagy jellemeket felmutatni, kik Isten nélkül éltek, mert az ő magaviseletük mind a keresztény társadalom forrásaiból táplálkozott, s egy tökéletes atheista társadalom bizonyára nem fejlesztette volna őket olyanokká. Az emberi igazságosság egyedül az isteni igazságosságot követheti, mint legfőbb példaképét.

Istent megismerhetjük gondolataink és érzéseink egy más során, mint szeretetet. Erre nézve nekünk vannak intuitiv, közetlen ismereteink. Fölösleges azon vitatkozni, hogy egyáltalában vannak-e ilyen ismereteink, mert ha bizonyos dolgoknak tudata mi bennünk közetlenül nem él, azokat sem az egyén, sem a faj hosszas gyakorlati tapasztalata (melyekkel sokan az intuitiv ismeretekről szóló elvet helyettesíteni szeretnék) előttünk bizonyosokká nem teszik. Nekünk tehát biznunk kell intuitióinkban. Hinnünk kell azonban azt is, hogy az emberiség szellemi elő-

haladásával újabb és újabb intuitiók állanak elő, melyek, midőn szemben állunk Istennel, ő róla új felfogást adnak. Ilyen pl. bennünk a szépség érzete. Midőn egy természeti jelenséggel állunk szemben, mely egész valónkat magával ragadja annak alkotója felé, egy fenséges táj, a csillagos ég, egy szép emberarcz, vagy más szép dolog szemléletében, úgy érezzük, hogy azok szépségén keresztül hozzánk egy lélek közli szeretetét. És ez a benyomás nemcsak a pillanatnyi extasisnak, hamis felmagasztosulásnak eredménye; mert hiszen mindnyájan tudjuk, hogy minden pillanatnyi extasis után visszahatás következik s annál keserübb a csalódás, a kiábrándulás. De az isteni tökéletesség szépségeinek szemléletében, hol az ő örökkévaló állandóságát és igazságát látjuk, melyek által ő szól a lélekhez minden időkben, — a benyomás elmultával nemhogy üresség maradna bennünk, hanem éppen abból fakad minden lelkesitő józan hit, mely minket arra vezérel, hogy Istent szeressük, mert ő is szeret. Intuitiv ismeretünk e részben nem csalhat meg minket, sőt bátran alapithatjuk rá bizalmunkat, mert egyedül a szeretet utján megismert lélek az, kihez állandó bizalommal lehetünk. E bizalom kifejezése az imádat, az ima. Ez egyedüli módja az Istennel való közlekedésnek, s bármint is igyekezzenek annak gyakorlati értékét korunk hitetlenei lerontani, a tisztulni kivánó léleknek egyedüli állandó öröme lesz mindig a végtelen szeretetnek e közlekedés által való megtalálása.

Azonban az eddig előadott tények alapján bármennyire bebizonyitott is legyen Isten létezése, s az ő hatalmába, igazságosságába és szeretetébe vetett hitünk bármily erős legyen, — van egy dolog, a rosz létezése, melynek terjedését és hatalmát sokan nem tartják összeegyeztethetőnek egy jónak nevezett Isten létével. Sokan meg azt kisérlették meg, hogy tagadják a rosz létezését — de ezt tagadni esztelenség. A rosz tényleg létezik — és pedig kétféle alakban: mint fájdalom és mint bűn. De nagyon fontos annak meghatározása, hogy melyik a nagyobb rosz. A fájdalom a leggyakrabban a legtisztább eszköz a jóra, sőt némelykor az egyedüli eszköz, — míg a bűn ilyen szerepet be nem tölt. Ennélfogva a bűn a nagyobb rosz.

Már most, tény az, hogy erkölcsi jó létezik; az erkölcsi jó pedig a helyes választásban áll. De választás van, akkor lennie kell két irányzatnak, a melyek között válaszszunk, mert

máskülönben Istennek az a szándéka, hogy az emberben a jóságot, a jellemet nevelje, nem érvényesűlhetne, mivel az esetben mi csak gépiesen cselekednénk jót, mint játékszerek. Ezért adta Isten nekünk a szabad választást, a szabadakaratot. Isten az embernél a jóságot tette az élet főczéljává, s éppen mert ránk nézve a bűn ajtaját nyitva hagyta, nyilvánúl meg az ő mérhetetlen jósága irányunkban, intve, hogy az ő jóságához hasonló jót válaszszuk. A rosz végül önmagát emészti meg mindenütt, mig a jó diadalmaskodik — az életet pedig ily módon csak Isten rendezhette, a ki jó.

A mi a fájdalmat illeti, bármennyire rosszúl is essék annak szenvedése, egyedüli hivatását csak abban látjuk az emberi életre nézve, hogy az emberek a jellemben neveltessenek. Mert még azok a fájdalmak is, melyeket az ártatlanoknak kell szenvedni, közelebb hoznak minket egymáshoz, a testvériesülés szellemét mozditják elő, mig a folytonos derült és felhőtlen lét csak az ember önző érdekeinek munkálására hat. Ezért Isten, a ki a szenvedést adja, jó.

Vannak azonban olyan fájdalmak, melyeket nem az emberi bűn okoz — és az állatvilágban szintén, melyek a jellem fejlesztéséhez nem járulnak. Az elsőkre nézve, világosan rámutathatunk a természeti elsődleges világerők rendszeres hatásaira. Mert pl. ha Isten addig várt volna az ember teremtésével, míg a föld lassanként kihűl, s többé nem lesznek romboló rázkódások, a boldog emberi életek összege sokkal kevesebb lett volna. A világtörvények bárminő müködése éppen annyira szükséges az élet fejlődésére, mint az erkölcsi jó terjedése — sőt azok létezése nélkül csak zavar és rendetlenség költöznék az életbe.

A mi pedig az állatvilágot illeti, ott a „létért való küzdelem“, melyet mindenre szeretnek alkalmazni — tulajdonképpeni értelmében nem egyéb, mint „az élet élvezésének legnagyobb mértéke“, a szenvedés és fájdalom legkisebb mértékével. De adva van a halál és megújulás szükségessége, mely az állatvilágban a boldogság legnagyobb egyensúlyát biztositja.

Van még egy nézet, mely szerint a világban két szellem működik, u. m. a jó és a rossz szelleme, vagyis Isten és a Sátán harczolnak egymás ellen. De a rossz kérdését ez a mód a legkevésbbé oldja meg, mert a világegyetem egysége az azt

kormányozó hatalom megoszthatatlanságát tételezi fel, de ezenkivűl ez a nézet a két hatalom egymáshoz való viszonyát sem rendezi. Végeredményűl tehát. Istennek az a czélja, hogy mi jók legyünk. A bünt elkerülve, megszabadulunk önokozta fájdalmainktól ; az egyéb okozta szenvedések pedig a legnemesebb út a megtisztuláshoz, hogy életünk egy jó Isten törvényeivel összhangban álljon.

Összes eddigi okoskodásunk az ember természetes, Isten által adott tehetségeinkre van alapitva. Minden külső kijelentés, kűlső tekintély, csak annyiban hathat reánk, a mennyiben azok a bennünk levő természetes igazságot felkeltik. Minden orthodoxiában, mely külső tekintélyeken alapult, támadtak férfiak, kik benső tehetségeikhez tértek vissza, s a kik ezek közűl csak az értelmi módszerekre támaszkodtak, nevezik a világ bölcselőinek ; mig a kik csak a szellemibb tehetségekre, azokat mystikusoknak. A mystikus csak a benső, közetlen látásra alapítja rendszerét, s a csupa szemlélődés által várja a világosságot. A világ összes vallásaiban van a mysticismusnak bizonyos eleme, telve van azzal maga a szentirás is, de különösen a negyedik evangélium. A tulzott mysticismusban azonban, kétféle veszély rejlik. Egyik az értelmi veszély, mely szerint Istent az emberrel ugyanazonositja, melyet Eckhart, a mysticismus főmestere így fejezett ki: „míg Isten magát emberré teszi bennünk, minket istenivé tesz magában“. Az ilyen okoskodás elfeledi azt a tényt, hogy az Isten én-je más, mint az emberé, s bármennyire át legyünk hatva az isteni lélekkel való közösség érzetével, a személyi egységig mégsem mehetünk. Az újabbkori bölcseletben különösen a Hegel iránya vezet erre az útra, de veszélyessége nyilvánvaló. Nem kisebb ennél az erkölcsi veszély, melyet a mysticismus magában hord, mert lerombolja az ember lelkiismeretét, midőn magát a legfőbb lénynyel azonositva, minden önmagában levő rosszat Istennek tulajdonit. Az ilyen lelkiismeretnek nincs erkölcsi törvénye, kivéve azt a torz kegyességet, melyet követ.

De ha a mysticismusnak vannak veszélyei, vannak erényei is. Mérsékelt alakban a legtisztább vallási igazságokat termi, mint a milyeneket a kereszténységben is szemlélhetünk. Az Isten és ember közötti *közösség* (és nem *egység*) érzete pl egy vallásban sem talált oly fenséges kifejezést, mint Jézus e szavá-

ban: „Atyánk". Ez megőrzi az ember külön személyiségét, mely saját központtal, saját elhatározással bir, de erkölcsi felelősséggel amaz Atya iránt, kit csak a „tiszta szív" láthat meg. A mérsékelt mysticismus tehát nemhogy gyöngitené, hanem éppen erősíti a vallásos öntudatot.

Az ember eme természetes tehetségeire való támaszkodás még ma sem alkotja mindnyájunk hitének alapját. Még mindig sokan vannak, kik semmiféle hitet el nem fogadnak, melyet nem támogat a biblia, vagy melynek alapja nem ott található. Az ilyenek szerint a biblia fennebb áll észnél, lelkiismeretnél, s minden tapasztalat, mely annak ellent mond, csak kárhozatba viszi az embert. De hogy a biblia védelmében ekkora igénynyel léphessünk fel, szükséges, hogy oly széleskörü ismerettel bírjunk, mely nagyobb a bibliai ismeretkörnél, s e szerint néhány kiváló tudóson kivül, az összes emberiség a bibliai okoskodás vakon való hivésére lenne kárhoztatva. Az újabbkori vizsgálódás elegendő bizonyitékot szerzett arra nézve, hogy az isteni közetlen ihletés nem található fel az irás minden egyes helyében, sokszor maga-magával ellentmondó egyvelegében. „Nem az ész és lelkiismeret bizonyitandók a biblia állításaival, hanem a biblia állításai az ész és lelkiismeret által". De az akadályok, melyek a biblia helyes magyarázását lehetetlenné teszik, idővel amúgy is maguktól eltünnek, s a minek abban örök értéke van, az megmarad az emberi lelkiismeret szentségének. A bibliában is csak az állhat isteni tekintélyen, a mi fölébreszti és táplálja bennünk az ember erkölcsi viszonyát Istenhez. Az isteni tekintély ereje nem az írott betüben van, hanem amaz élő közlekedésben, melyet Isten fentart az emberi lelkiismerettel s minden irott betü és minden élő ember csak közvetitője eme viszonynak. E viszony fölébresztésére minden könyv között a bibliában találunk legtöbb támasztékot, s mint emberi műnek ezért van előttünk legnagyobb becse. Közeledjünk a Názáreti Jézushoz, mint emberhez, ki példájában megmutatta nekünk, hogy az ember, Isten által adott tehetségei útján, mily erkölcsi magaslatra emelkedhetik. Az ő életében az ember szellemi erejének legnagyobb mérvékét látjuk, s azért követjük őt, mint a ki a leginkább segit minket és a legigazabb úton vezet.

Lőfi Ödön.

Egyházfőtanácsi gyűlés.

(Oct. 29—31.)

I. Ferencz József püspök megnyitó beszéde.

Méltóságos és főt. Egyh. Főtanács!

Ez évben másodszor van szerencsém egyh. főtanácsunkat üdvözölni. Tordai algymnásiumunk visszaállitása ügyében junius havában tartott rendkivüli főt. gyülésünk után, Isten jóvoltából ismét egybegyülhettünk, hogy mielőtt ez annyi hazafiui gonddal és aggodalommal megterhelt év lehanyatlanék, évi rendes főtanácsi gyülésünket is megtartsuk s legalább itt, mint testvérek összeforrjunk. A meghivást, melyet kibocsátottunk, a tárgysorozat is közölve lévén, abból tájékozást szerezhettek magoknak egyh. főtanácsunk tagjai az előttünk álló s elintézésre váró tárgyakról. Azoknak ismertetésére tehát nem terjeszkedem ki. Egyet azonban mégis kiemelek. És ez Méltóságos Daniel Gábor úrnak, egyik főgondnokunknak ez állásáról való lemondása, a mely bizonyára mindnyájokat megdöbbentette s engem annyival érzékenyebben érint, mert 1876-ban, az árkosi zsinaton egyházunk bizalmából együtt és egyszerre foglalván el elnöki székeinket, az azóta lefolyt 29 év úgy összeforrasztott gondolatban és érzésben egyházunk érdekeinek ápolásában s tisztünkből folyó kötelességeink teljesitésében főgondnok úr őméltóságával, hogy lemondása felett érzett sajnálatunkat, valóban, nem tudom elég méltóan kifejezni.

A legnagyobb sajnálattal vette E. K. Tanácsunk is a főgondnok úrnak az egyh. főtanácshoz intézett lemondó levelét s ezt nemcsak j.-könyvében kifejezte, hanem erről értesitve a főgondnok urat, felkérte, hogy lemondását visszavenni s főgondnoki tisztét egyházunk érdekében annak javára továbbra is megtartani méltóztassék. A főgondnok úr azonban az E. K. Tanácsnak e felkérésére adott válaszában ismételten hajlott korára s arra hivatkozva, hogy e miatt kötelességeinek a leg-

jobb akarat mellett sem tud óhajtása szerint, az eddigi módon eleget tenni, lemondását fentartotta, kijelentve, hogy főgondnoki tisztéről lemondva is, nem szünik meg egyházunk iránt, mint egyházi tanácsos is ugyanazon érdekkel viseltetni s annak javára és előmenetelére minden tőle kitelhetőt megtenni.

Az ügy ily állásában fog Daniel Gábor főgondnok úr őméltóságának lemondása jelen főtanácsi gyülésünk eleibe kerülni. Meg vagyok győződve, hogy lemondását egyh. főtanácsunk is, a mily sajnálattal veszi egyfelől tudásul, másfelől teljes igyekezettel azon lesz, hogy valami úton és módon megnyerje a főgondnok urat tisztének további megtartására, annyival inkább, mert Istennek legyen hála érette, Báró Petrichevich-Horváth Kálmán úr őméltóságában még egy olyan főgondnokot birunk és tisztelünk, a kinek nagy tevékenysége és buzgósága mellett Daniel Gábor főgondnok úrnak sincs oka nagyobb aggodalomra azért, hogy a maga részéről, — sajnos — de a természet rendjénél fogva csakugyan kénytelen az eddiginél szükebb körre szoritani egyházunk ügyei körül főgondnoki tisztében 29 év alatt tanusitott munkásságát, a melylyel nagynevü ősei után magának is örök emlékét biztositotta egyháztörténetünk évkönyveiben.

Vajha óhajtott reményünk teljesülne és sikerülne Mlgs. Daniel Gábor főgondnok urat megnyernünk, hogy diszes és egyházunknak is diszt adó állását megtartsa. Vajha általában az előttünk álló s megoldásra váró ügyeket úgy intézhetnők el, hogy azok szeretett egyházunk javára és előmenetelére szolgálnának. E végre legyen szabad egyh. főtanácsunk tagjait főpásztori szeretettel arra kérnem, hogy tanácskozásainknál igyekezzünk mindnyájan minden személyi érdeken felül emelkedve, tisztán csak a közérdeket tartani szem előtt s abban a meggyőződésben, hogy ehez képest mindenki legjobb meggyőződését kivánja érvényesiteni, tartsuk tiszteletben egymás nézetét és véleményét. S ha ezek egy és más dologban el is térnek, a mi szinte kikerülhetetlen, ne abban keressük örömünket, hogy az ellenkező véleményeket miként hallgattathatjuk el, hanem abban, hogy a kölcsönös bizalom és felvilágositás által miként lehetne azokat egyeztetni, hogy igy a hozandó határozatok köznegnyugvást eszközöljenek. Szóval, azt a hagyományos unitárius szellemet, az egyetértést, mely egyházunknak

mindig egyik büszkesége és ékessége volt, ápoljuk s bizonyitsuk be jelen főtanácsi gyülésünkön is, a melyet ezennel megnyitottnak nyilvánitok.

II. Püspöki jelentés.

Méltóságos és Főtisztelendő Egyházi Főtanács!

Mielőtt évi jelentésemet, mely Isten kegyelméből ezuttal a 29-dik, megtenném, nem mulaszthatom el köszönetemet nyilvánitani egyházköreinknek, a melyek a miként ezzel a budapesti Dávid Ferencz-egylet még májusban, valóban meglepett, ez évi közgyüléseiken szintén megemlékezvén 50 éves lelkészségemről, üdvözlő irataikkal megtiszteltek. E köszönetem nyilvánitása ugyan nem tartoznék évi jelentésemhez, de mivel az egyházköri közgyülések már szét voltak oszolva, a mikor üdvözlő iratait vettem s egy évig hasonló közgyülések már nem is tartatnak, talán nem fog visszatetszéssel találkozni a Méltóságos és Főt. egyházi Főtanács előtt sem, hogy arra évi jelentésemet használtam fel s hozzá teszem azt, hogy azt az örömöt, amit egyházköreink e megemlékezésökkel nekem szerezni szivesek voltak, még inkább fokozza rám nézve annak elgondolása, hogy ez az 50 év, a mely alatt az isteni gondviselés különös kegyelméből szerencsés voltam én is egyházunkat szolgálni, azon aggodalmak mellett, melyeket egyházunk ez idő alatt is átélt, oly fejlődést és haladást nyert, a mire 50 év előtt a legjobb remények mellett is alig lehetett gondolni.

Messze vezetne, ha ennek igazolására egyházunknak 50 év előtti állapotát a mostanival összehasonlitani akarnám. Pedig abból nem egy tanuságot huzhatnánk le mindnyájan, huzhatna pedig különösen az egyházunk szolgálatában álló ifjabb nemzedék magára nézve, hogy vágyainkat és igényeinket igyekezzünk mérsékelni s ne csak azon keseregjünk, a mi nincs, hanem örvendjünk annak is, a mi van, a mit Isten jóvoltából elértünk. De mivel erre kiterjeszkedni csakugyan nem tartozik évi jelentésemhez, a midőn egyházköreinknek meleghangu üdvözlő irataikért és jó kivánataikért ismételten hálás köszönetemet nyilvánitanám, évi jelentésemet a következőkben teszem meg:

1. Belső embereinkre nézve a mult évi egyh. Főtanács óta a következő változások történtek:

a) Lelkészeknek rendeltettek: Szász András vadadi l. Bözödre; Végh Benjámin l. jelölt Árkosra; Vári Albert kénosi l. Sz.-Udvarhelyre; Balázs András hódmezővásárhelyi l. Kénosba; Adámosy Gábor szt.-mihályfalvi l. Kövendre; Halmágyi János l. jelölt Vadadba.

b) Kántortanitóknak: Benedek Mihály hódmezővásárhelyi kántortanitó Sz.-Keresztúrra; Fekete József oklev. tanitó-jelölt

Kisadorjánba; Vajda Antal csehétfalvi kántor-tanitó Hódmező-Vásárhelyre; Erdős Mihály oklev. tanitó-jelölt Csehétfalvára; Pálfy Sámuel okl. tanitó-jelölt Mezőberénybe.

c) Kántoroknak neveztettek ki a szerződések alapján: Molnár Ödön községi tanitó Pipére; Pálfi Ákos áll. tanitó Datkra; Ürmösi Gábor áll. tanitó Abrudbányára; Pap Sámuel áll. tanitó Verespatakra.

d) Tanitónőknek: Mina Jánosné Gutkowsky Józsa eddig óraadó tanitónő Kolozsvárra. Lőrinczy Lenke okl. tanitónő Ravába.

e) Ürességben vannak a lelkészi állások Szabédon. Gondoskodtam azonban helyettesitésről. a mig betölthető lesz, Pap Gyula papnövendék személyében. Hódmezővásárhelyt, Szent-Mihályfalván és Iszlóban. Ezek közül egy még betölthető lesz, de kettő jelöltek hiányában még mindig betöltetlen marad a jövő év tavaszáig, a mikor remélem, hogy az összes lelkészi állások betölthetők lesznek.

f) Elhaltak: Gál Lajos kövendi és Rédiger Géza szabédi l. afiai; a kik mindketten lelkészi karunknak érdemes tagjai voltak s nemcsak a lelkipásztorlásuk alatt álló gyulekezeteknek, hanem mindnyájunknak elvesztésök felett érzett mélyó fájdalma kisérheti sirjokba.

2. Az egyházi anyakönyvek és népesedési kimutatások szerint 1904. évben:

A) Kereszteltetett: *a)* fiú 1022
b) leány 942
együtt . . 1964 új szülött.

Kevesebb 83 al, mint 1903 ban. Ezekből házasságon kivül született 247. A mi a szülöttek számának több mint 12%-át teszi. És igy — sajnos — a házasságon kivül szülöttek száma még növekedett, a helyett, hogy apadott volna.

B) Konfirmáltatott: *a)* fiú 619
b) leány 611
együtt . . 1230 növendék.

Több 143-al, mint 1903-ban.

C) Összeeskettetett *a)* tiszta unitárius . . 330
b) vegyes vallásu . . 201
együtt . . 531 pár.

Több 72 párral, mint 1903-ban.

D) Eltemettetett: *a)* férfinemből 708
b) a nőnemből 661
együtt . . 1369 halott.

Kevesebb 25-el, mint 1903-ban.

E) Átállott egyházunkba	*a)* férfi	91	= 172.
	b) nő	81	
Kilépett egyházunkból	*a)* férfi	34	= 101.
	b) nő	67	

E szerint . . 71-el többen jöttek át egyházunkba, mint a hányan abból kiléptek.

F) A lélekszám:

1904. év végén a kimutatások szerint volt 73187
1903. „ „ „ „ „ „ 73590

a mi 403 lélekszám apadást mutat. De ez csak az 1903. évi hibás számitásnak a folyománya, a mit mult évi jelentésemben már megjegyeztem volt. Sőt a természetes és adatszerü gyarapodást véve alapul, én a lélekszámot 1903. év végén 72112-re tettem. Igy az 1904. évi gyarapodás 1075-öt tenne, a mit meglehetősen megközelit a szülöttek és elhaltak közötti, valamint a vallásváltoztatással javunkra eső különbség, mely 666 lélekszámot tesz s a mely tehát minden esetre gyarapodás kell hogy legyen.

A mi a lelkészi szolgálatoknak a kereszteléseknél, házasságkötéseknél stb. hiveink részéről igénybe vételét illeti, erre nézve a jelentések eléggé megnyugtatók, mert ha egy-két esetben, a mint a jelentésekből látszik, különösen a házasságkötéseknél az egyházi egybeadás nem történt is meg, ennek oka nem az illetőknek az egyházi szertartásoktól való idegenkedésében, hanem más körülményekben keresendő s remélem, hogy ki is lesznek pótolva. És ezt illető lelkész afiainak figyelmökbe is ajánlom. Általában a cura pastoralist a legnagyobb gonddal gyakorolni minden irányban tartsák lelkész afiai éppen oly szoros és pontos kötelességöknek, mint az ige hirdetését. Mert a kettő együtt teszi a valódi lelkipásztort. S e tekintetben nem mulaszthatom el felhivni figyelmöket a kivándorlásokra is, a melyek, a mint ugyancsak a jelentésekből sajnosan látom, évről-évre inkább szaporodnak, minthogy apadnának. Ha nem is állhatják ennek útját minden esetben, igyekezzenek csábitó hatását ellensulyozni a könnyen felmutatható szomoru példákkal s a kivándoroltakkal is tartsák fenn az összeköttetést, hogy ne feledkezzenek meg hazájukról, egyházunkról és vallásukról az idegen földön se, sőt visszatérni tartsák hazájuk, nemzetük és vallásuk iránti tartozó szent kötelességöknek. Erre nézve különben némi megnyugvást is szereztem magamnak. Különösen magyarsárosi egyházközségünkből, úgy látszik, tömegesebben vannak Amerikában egyes helyeken kivándorolt hiveink. Ez évben ugyanis két helyről többen folyamodtak hozzám, hogy küldjek nekik énekes-, ima- és mesemondó-könyveket, valamint hazafias költeményeket, hogy hitök szerint imádkozhassanak s honvágyukat enyhithessék. Én a kért könyveket el

is küldöttem, megirva, hogy használják azokat lelkük épületére s hazafias érzésük ápolására, de csak igyekezzenek haza jönni, mert az igazi otthont csak itthon találja meg a magyar ember még akkor is, ha munkájának és küzdelmeinek a külföldön esetleg több sikerét látja is. S azt a választ kaptam, hogy arra nem is gondolnak, hogy künn maradjanak; a mi nekem épp oly örömöt szerzett, mint az, hogy a mint kérésök mutatja, sem vallásuknak, sem hazájuknak szeretete nem szünt meg szivöket dobogtatni Amerikában sem.

3. Ez évben Isten segedelmével valóra vált székelyudvarhelyi egyházközségünknek egy régi óhajtása, a melyben egész egyházunk osztozott. Nevezett egyházközségünknek, melynek eddig csak bejáró lelkésze volt, most már helyt lakó, önálló lelkésze van. Első lelkészének, Vári Albert afiának f. évi julius 2-án történt beiktatási ünnepélyén magam is személyesen részt vettem, Végh Mihály egyházi és püspöki titkár, dr. Gál Kelemen és dr. Nyiredy Géza tanár afiai kiséretében e czélból Székelyudvarhelyre útazván. A beiktatási ünnepély a székelyudvarhelyi ev. ref. templomban folyt le, a melyet az illető egyházközség e czélra szives volt felajánlani s az iránt általában oly érdekeltséget és testvéri jó indulatot tanusitott Székelyudvarhely városának egész közönsége, mintha annak is egy hőn óhajtott vágya teljesült volna be azzal, hogy székelyudvarhelyi egyházközségünknek is végre rendes lelkésze van. A megyei és városi hatóságok, a különböző tanintézetek, Székelyudvarhelyt állomásozó katonaság, a polgárság, sőt a vidékről is valláskülönbség nélkül nagy számmal vettek részt a beiktatási ünnepélyben. Különösen a megyei ev. ref. lelkészi karból is számosan jelentek meg azon s más hatóságokkal és testületekkel együtt az istentisztelet után szóval is kifejezték jó kivánataikat. Midőn ezekről a legnagyobb örömmel teszem meg jelentésemet, nem zárhatom azt be azon forró óhajtásom kifejezése nélkül, vajha mielőbb megépithetnők már templomunkat is Székelyudvarhelyt. A hely erre meg van. A tervrajz is készen. Csak a költségek fedezésére szolgáló összegből hiányzik még. Legyen szabad azért e helyen is felhivnom egyházi tanácsos afiai figyelmét ez ügyre s felkérem, hogy a ki adományával még nem járult hozzá a sz.-udvarhelyi templomépitési költségeihez, ne sajnálja ahoz hozzájárulni: sőt a kik már hozzájárultunk, a lehetőleg ismételjük és ujitsuk meg azt. Menjünk segitségére mindnyájan a sz.-udvarhelyi egyházközségünk aránylag csekély számu, de buzgó hiveinek, hogy miután már lelkészük van, legyen mielőbb templomuk is, a melyben vidám szivvel, vig zengéssel imádhassák az egy igaz Istent!

Kapcsolatban ezekkel, nem tehetem, hogy hasonló figyelembe ne ajánljam még különösen hódmezővásárhelyi egyházközségünket. A Királyhágón túl az 1848. évi XX-ik t.-cz. alap-

ján e nemes városban fogott legelőbb szikrát unitárius vallásunk. Sikerült ott lelkészi és tanitói állásokat szerveznünk s talán sikerül azokat valahogy már úgy berendeznünk, hogy ne szolgáljanak csak átmeneti helyül, különösen a lelkészeknek, a kik csaknem évről-évre váltakoztak, nem akadván eddig egyetlen egy ifju is, a ki elég lelkesedéssel birt volna arra, hogy állandóan helyt maradjon s jobban szeresse az ügyet, melyet szolgálni lett volna hivatva, mint magát. Az egyházközség élén egy oly buzgó, áldozatkész és tevékeny gondnokunk van, a kinek párját keresni kell. Az ő közbenjárásával sikerült az egyházközségnek a nemes várostól templomhelyet kapni. Ez is felépitésre vár. Egy kisebb községben talán azzal az áldozattal is meg lehetne épiteni, a mit annak érdemes gondnokunk meghozni kész. De egy városi templom költségei minden esetre felülmulják hódmezővásárhelyi egyházközségünk hiveinek áldozatkészségét is. A gyüjtések erre is folynak. Tegyük ez ügyet is mindnyájan a magunkévá. Ne fáradjunk ki az áldozatkészségben. Mert egyházunknak ez volt mindig a dajkája. Ezen nőtt fel s csak addig él, a mig ennek tápláló nedve ki nem apad. Sz.-udvarhelyi templomunkkal egy régi óhajunk teljesül, hódmezővásárhelyi templomunkkal egy világitó-tornyot emelünk szent vallásunknak a magyar alföldön.

4. A báró Baldácsy-alapitvány meghatalmazottainak közgyűlésén, mely f. évi május 4-én tartatott meg Budapesten, mint rendesen ez évben is személyesen megjelentem s abban Bedő Albert meghatalmazott társammal együtt részt vettem. E gyűlés sajnálattal vevén tudomásul Perlaky Elek igazgatósági jegyző hirtelen bekövetkezett elhalálozását, helyébe dr. Zsigmondy Jenőt választotta meg jegyzőnek. Az ügyvivő évi javadalmazását 5000 koronára emelte fel, de ezzel egyszersmind beszüntette eddig élvezett 20 koronás napidíjait. Más különösebb tárgy nem fordult elő. Az alapitványi birtokok jövedelméből az osztalék egyházkerületenként ez évre is 9000 koronában állittatott meg, a mi felett határozni jelen Főtanácsi gyűlésünknek is egyik legkedvesebb tárgya leend.

5. A Dávid Ferencz-alapnak kezelésem alatt álló része, mely múlt évi jelentésem szerint 3336 K. 66 f. tett, ma (okt. 20.) 4176 K. 97 f. A gyarapodás tehát 840 K. 31 f. Ez a gyarapodás azonban csak ez alapnak a központtárban kezelt alapból tőkésitésre rendelt összegből, mely a múlt évben 608 K. 83 f. tett; továbbá a takarékpénztári s kölcsön-kamatokból van, mert az alap gyarapitásához most a budapesti Dávid Ferencz-egylet 25 korona évi adományán és a kolozsvári templom persely pénzén kivűl más adományok nem igen történnek. Ha ezen 4176 K. 97 f. hozzáadjuk a központárba beszolgáltatott s ott kezelt 37375 K. 17 f., ez alap 41552 K. 14 f. tesz.

Az „Ezredéves"-alap, mely ugyancsak múlt évi jelentésem szerint 8264 K. 71 f. tett, ma (okt. 20.) 8787 K. 65 f. Évi gyarapodás 522 K. 94 f. Ebből 100 K. báró Petrichevich Horváth Kálmán főgondnok úr 12-ik száz K. adománya, 395 K. 94 f. takarékpénztári kamat, 27 K. egy pár lelkészünknek adománya, a kik emlékükben tartják ez alapot. Vajha többen is tennék!

6. Angol és amerikai testvéreinkkel. Társulatuk titkárjai útján levelezések által fentartottam az összeköttetést, a melynek úgy erkölcsi mint anyagi haszna ránk nézve megbecsülhetetlen. Az angol unitáriusok társulata szokott évi adománya mellett Hódmezővásárhelyt épitendő templomunk költségeire is másodizben örvendeztetett meg adományával, sőt egyesek is járultak ehez adományaikkal, a mit Oxfordban a Manchester College-ban tanuló György János papnövendékünknek adtak át e czélra, mikor hazajövendő volt. A György János helyébe küldött Raffaj Károly papjelöltünk számára szintén biztositották a segélyt úgy a Társulat, mint a Manchester College igazgatósága. A mit már múlt évi egyh. Főtanácsunk alkalmával jelentettem, hogy Sharpe Emilia kisasszony, a ki a Channing House-School leánynevelő intézetbe évek óta egy-egy magyar unitárius leányt vett fel saját költségére, egy oly alapitványt szándékozik letenni, melylyel egy magyar unitárius leánynak azon intézetbe felvétele állandóan biztositva legyen. Miután ez alapitványt nevezett nagylelkű nő le is tette, arra éppen városunkból Pákey Márta k. a. vétetett fel és ment ki ez őszön Londonba. Ez alapitványi összeg a mi pénzünk szerint közel 70.000 koronát kitesz. Mikor irhatjuk be mi egy ily alapitványozó nő nevét aranykönyvünkbe? Hajoljunk meg tisztelettel Sharpe Emilia nemeslelkű nő neve előtt s kérjük Istennek áldását életére és alapitványára.

Papnövendékeinknek Angliába kiküldésével többször felmerült az a gondolat, vajjon nem küldhetnénk-e ki vagy egyet Amerikába is s miután György János már Oxfordba azzal a szándékkal ment volt ki, hogy ő ha csak lehet Amerikába is óhajtana elmenni, megkerestem az Amerikai Társulat elnökét, hogy nem lenne e hajlandó a Társulat némi segélyt nyujtani, a mint azt az angol unitárius Társulat már évek óta gyakorolja? Válaszul azonban azt kaptam, hogy az ők Társulatuk nincs olyan összeköttetéssel sem a hawardi egyetemmel, sem a meadvillei theologiai intézettel, de ha az ifjú személyesen folyamodik ezekhez, a segélyt esetleg megnyerheti. Ezt tudatva György Jánossal, ő ezt megtette s csakugyan a meadvillei theol. intézet igazgatóságától azt a választ kapta, hogy ha oda megy, teljes ellátásra és tandijmentességre számithat. Kérése ily kedvező ellátásában különben része volt dr. Boros György dékán afiának is, a ki személyesen ismervén nevezett intézet igazgatóját, a

György János érdekében ő is irt az igazgatónak. Elég, hogy ez idő szerint most Amerikában is van egy papjelöltünk. Mert György Jánost ki is bocsátottuk egy fél, esetleg az egész tanévre a meadvillei theol. intézetbe Amerikába, a hová ő szeptember hóban el is útazott.

Amerikai testvéreinkkel való összeköttetésünknek tehát ez is egy újabb láncszeme lehet. De az eddigi viszonyt kétségen kivűl még bensőbbé fogja tenni az, hogy szeptember hóban két amerikai hitsorsosunkhoz volt szerencsénk. Az egyik Barrows Sámuel úr, a ki 13 évvel ezelőtt meglátogatott volt. A másik éppen az Unitárius Társulat titkára St. John K. volt, a kinek látogatása minden bizonynyal nagy mértékben be fog folyni, a mint mondám, amerikai testvéreinkkel való viszonynak bensőbbé tételére. Mindketten nejeikkel voltak itt. A titkár úr papnevelő intézetünk tanévi megnyitásában és egy tanácsi ülésünkben is részt vett. E mellett Toroczkót és Tordát is megjárták. S az itt látottak és tapasztaltak felett a legnagyobb örömmel eltelve távozott el körünkből.

Amerikai vendégeink látogatásáról szóló jelentésemmel kapcsolatban nem tehetem, hogy néhány szóval ki ne térjek az unitáriusok és más szabadelvü vallásos gondolkozók nemzetközi Tanácsának a f. év augusztus végén Genfben tartott gyűlésére is, a melyben dr. Boros György dekán és Józan Miklós esp. afiai is egyházunk képviseletében többedmagokkal részt vettek hazánkból is. E nemzetközi Tanács czélja mindnyájok előtt ismeretes, mert arról évi jelentéseimben is többször megemlékeztem. Az idei gyülés a Tanács megalakulása óta a 3-dik volt s úgy a részt vevők, mint a felolvasások számával, valamint általában a lelkesedéssel, a melyet keltett s a különböző felekezetüek testvéries összesimulásával, a melyek között lefolyt, aligha felül nem multa a londoni és amsterdami gyüléseket is. Ránk nézve azonban különös jelentőségüvé teszi e gyülést a hely, a hol tartatott. A Kálvin egykori városában, Genfben, ha nem is éppen unitárius, de minden esetre unitáriusokkal közös gyülés, evangelikus és reformatus istentisztelet mellett unitárius istentisztelet! Ki hitte volna ezt lehetségesnek csak egy néhány évtizeddel ez előtt is! Ki hitte volna, hogy ha valaha egy unitárius ember Genfbe megy, ott éppen a Kálvin követői által Servet Mihálynak emelt emlékoszlopot fog találni, a mint találtak most a gyülésen megjelent unitáriusok, a kiknek nevében Tagart Lucy kisasszony, ez a hazánkat is többször meglátogatott, fennkölt szellemü unitárius nő és Barrows Sámuel barátunk az emlék-oszlopot meg is koszoruzták! Mily fordulata ez az időknek! S mily változásokat eredményezhetnek még a vallásos gondolkozásban e nemzetközi Tanács felolvasásai, a melyeket, valamint a két előbbi gyülésből javarészben mi is kiadtunk, ha Isten megsegit, a genfi gyülésen tartottakat is ki fogjuk

adni. Valóban szerencséseknek mondhatjuk magunkat, hogy e kort megértük s több reménynyel tekinthetünk egyházunkat illetőleg a jövő elébe, mint valaha. De ez a remény csak akkor nem szégyenit meg, ha a kor intő szavát megértve, mi is hiven munkálkodunk egy szebb jövőért.

Minthogy e pontban foglaltakról az E. K. Tanács évi jelentéséből is részben tudomást nyerend magának a Méltóságos és Főt. egyh. főtanács, talán nem kellett volna nekem is ezekkel fárasztani figyelmöket. De vannak dolgok, a melyeket többször is hallani kedves. És ezek bizonyára azok közé tartoznak.

7. Ezzel különben jelentésem végéhez is értem. Csupán halottainkról kivánok még kegyeletesen megemlékezni. Mult évi Főtanácsunk óta juniusban tartott rendkivüli Főtanácsunkig elhunyt egyházi tanácsos és belső ember afiainak sirhantjára akkori megnyitó beszédemben már letettem volt a kegyeletes megemlékezés koszoruját. Rendkivüli Főtanácsunk óta elhunytak még Egyed Mózes, Bors Albert s csak e napokban Vécsei Sámuel egyházi tanácsos afiai, kik közül ez utóbbi pénzügyi bizottságunknak is egyik buzgó és lelkes tagja volt. Kisérje fájó részvétünk az elhunytakat s legyen áldott emlékök!

Tisztelettel kérem a Méltóságos és főtisztelendő Egyházi Főtanácsot, méltóztassék évi jelentésemet tudomásul venni és elfogadni.

Kolozsvárt, 1905. október 20.

Ferencz József,
unitárius püspök.

III. Az Egyh. Képv. Tanács jelentése.

Méltóságos és Főtisztelendő E. Főtanács!

E. K. Tanácsunknak egy év alatt teljesitett munkálkodásáról, teljes tisztelettel tesszük meg jelentésünket a következőkben:

Az elmult évben tartott E. Főtanács után, E. K. Tanács 12 rendes és 2 rendkivüli ülésen intézte az előfordult ügyeket. Az E. Főtanács határozatai mind végre lettek hajtva. A tordai 4 osztályu algymnasium visszaállitása ügyében folytatott munkálkodásról, a f. évi junius hó 18-án megtartott E. Főtanács rendkivüli ülésén már beszámoltunk. Örömmel jelenthetjük, hogy az algymnasium f. évi szept. hó 1-én az I. és II. osztálylyal beállittatott. Ez ügyben, a tárgysorozat rendjén, külön előterjesztésben lesz szerencsénk részletes jelentést tenni. A székely-egyleti takarékpénztár csődügyletében vizsgálattartásra kiküldött bizottság, a vizsgálat eredményéről csak közelebbről terjesztette fel jelentését, mely okon ez ügy még ellátás alatt áll.

Az egységessé tett egyházszervezeti törvényt 500 példány-

ban kinyomattuk. Többi egyházi törvényeinknek jelenben való kiadását E. K. Tanács nem látta czélszerűnek, azon okon, mivel azok codifikálást igényelnek.

A tisztviselők, valamint az egyes szakbizottságok s középiskoláink igazgatóságai kötelességeiket lelkiismeretes pontossággal teljesitették.

Az évi esperesi vizsgálatok az egyházkörökben megtartattak. Esperes afiai a vizsgálatokat bölcs tapintattal és kellő szigorral végezték. A felterjesztett jelentések szerint a valláserkölcsi élet általánosságban megnyugtató. Azonban sajnálattal kell felemlitenünk, hogy vadházasságok, habár a multakhoz képest kevesebb számban, de még mindig fordulnak elő. Ezek megszüntetése s tovább terjedésének megakadályozása tekintetében minden lehetőt elkövetni, E. K. Tanács ismételten felhivta lelkész afiait. A vallásos buzgóságnak áldozatkészségben is nyilvánulását örvendetesen igazolja az, hogy az egyházkörökben az évi kegyes adományok és közmunkák értékének összege 22.267 kor. 61 fill.-t teszen ki. Lelkész, valamint tanitó és énekvezér afiai kötelességeiket odaadó buzgósággal igyekeztek teljesiteni. Egymásközt és hiveikkel keresztényies békességben éltek. Egyenetlenség egy pár egyházközségben fordult elő ugyan, mely részben az áldatlan politikai viszonyoknak volt következése. Az egyházközségek vagyonkezelésében elég rend és takarékosság tapasztalható. A szükséges intézkedéseket E. K. Tanács minden egyes esetben megtette. A bölöni egyházközség vagyonkezelésének megvizsgálására egy bizottság lett kiküldve, mivel aggodalmat keltett az egyházközségnek azon eljárása, hogy 209.489 kor. 92 fillért tevő pénztőkéjét vidéki kisebb takarékpénztárba és egyeseknek adott kölcsönökbe helyezve el, saját tagjait az egyházközséggel szemben 118.799 kor. 88 fill. adósság terheli. A kiküldött bizottság megbizatásának, a részéről felmerült akadályok miatt, ez ideig nem tehetett eleget. Az egyházközségek ingó vagyonállapotáról a következő jelentést van szerencsénk beterjeszteni:

I. Püspöki vizsgálat alatt álló egyházközségekben az 1904. év végén összes vagyon 303.463 kor. 75 fill. II. A kolozsdobokai egyházkörben 7653 kor. 43 fill. III. Az aranyos-tordai egyházkörben 198.448 kor. 02 fill. IV. A küküllői egyházkörben 39.183 kor. 21 fill. V. A marosi egyházkörben 110.041 kor. 07 fill. VI. A sz.-keresztúri egyházkörben 155.661 kor. 61 fill. VII. Az udvarhelyi egyházkörben 112.469 kor. 07 fill. VIII. A felső-fejéri egyházkörben 16.519 kor. 41 fill. IX. A háromszéki egyházkörben 310.824 kor. 32 fill. X. A Duna-Tiszamenti egyházkörben 14.784 kor. 02 fill.

A vallás és közokt. minister úr által, a jelen évre költségvetésileg előírányzott 42.000 kor. egyházi államsegélyből, az

1904. évi államköltségvetés keretében megállapitott 36.000 kor. egyházunk részére kiutaltatott.

Az egyházi alapok gyarapitására az 1904. évre is utaltatott 15.800 kor. rendkivüli államsegély, ez évre azonban még nem történt utalás.

Segédlelkészi átalány czimen 1905. évre kiutaltatott 2000 korona.

Lelkészeink kongruájába utalva lett 1905. év első felében 58.689 kor. 03 fill.; második felében 54.876 kor. 96 fill., összesen 113.565 kor. 99 fill., mely összegből 2.926 kor. 98 fill. az 1904. évre volt esedékes.

Örömmel jelenthetjük, hogy a vall. és közokt. minister úr a sz.-udvarhelyi lelkészi állomás után is, a lelkészi jövedelem kiegészitési összeget, évi 1.346 koronában megállapitotta és folyósitotta.

A sz.-kereszturi gymnasium részére 1905. évre is kiutaltatott 9.000 kor. iskola fentartási államsegély.

Tanitói jövedelem kiegészités és évötödös kórpótlék utaltatott: Mina Jánosné kolozsvári, Szabó Margit magyar-sárosi, Fekete József k.-adorjáni, Benedek Mihály sz.-kereszturi, Vajda Antal hódmezővásárhelyi és Zoltán Ferencz m.-berényi tanitók részére.

Özv. Ferencz Károlyné szül. Baczó Katalin urnőnek a konviktusi alapok gyarapitására 100 kor., valamint a főgymnasiumban 1884. évben végzett ifjaknak 20 éves találkozásuk alkalmából, ugyancsak a konv. alapok gyarapitására 240 kor. befizetett adományaik beutaltattak a pénztárba s a nemes szivü adományozóknak E. K. Tanács meleg köszönetet fejeztetett ki.

Az 1904. évi főtanácsi bizottság tagjai, a nyomda-alapitvány gyarapitására 75 koronát adományoztak, ezen összeg a pénztárba beutaltatott s a lelkes buzgóságu adományozóknak köszönet fejeztetett ki.

Péterfi Zsigmond nyug. vasuti igazgató úr, a Főtiszt. püspök úr nevére korábban tett alapitványát a püspök úr névünnepe alkalmából, ez évben is 50 kor.-val gyarapitotta, az adományozott összeg a pénztárba beutaltatott s a nemes szivü adományozónak kifejeztetett E. K. Tanácsunk köszönete.

Az 1903 évben Hadházi József és neje Kele Ida nevére gyermekeik által tett alapitvány befizettetvén, a befizetett összeg beutaltatott a pénztárba.

A papnevelő-intézet bizottsága által dr. Boros György dekán afia utján a papnövendékek segélyezésére gyűjtés indittatván, a begyült adományokból E. K. Tanács 5 papnövendéket részesitett egyenként 50 korona, együtt 250 korona segélyben.

A papnövendékek egyetemi tandijába 1904—5. tanév II-ik s az 1905—6. tanév I-ső felére összesen 970 korona utaltatott ki a közalap terhére.

Halmágyi János és Nagy Dénes III. éves papnövendékeknek engedélyt adtunk, hogy az 1905—6. tanév elején szakvizsgálatra állhassanak; valamint az 1904—5. tanévben III-ad évet járt többi papnövendéknek is megengedtetett, hogy az 1905—6. tanév első félévének végén, elkészülvén, szakvizsgálatra állhassanak.

A Murányi Farkas Sándor és neje alapitványból a 100 kor. pályadíj 1904—5. tanévre nem adatott ki, mivel a beérkezett pályázati folyamodások egyike sem felelt meg a pályázati feltételeknek. Az alapitó-levél értelmében, ezen pályadij is az 1905—6. tanévben, eredményes pályázat esetén ki fog adatni.

A legnagyobb sajnálattal és fájdalmas érzéssel teszünk jelentést Szentiványi Gyula kolozsdobokai egyházköri felügyelő-gondnok május hó 1-én, Kovács János főgymnasiumi tanár január hó 27-én és Derzsi Károly tordai tanár junius hó 6-án történt elhunytáról, kik E. K. Tanácsunknak is tagjai, egyházunk diszei, annak javára és előmenetelére, hosszas időkön át, lankadatlan buzgósággal, áldásosan működő egyháztagok voltak. E. K. Tanács a maga részvétét úgy jegyzőkönyvileg, mint az elhunytak hátramaradottaikhoz küldött részvétiratokban kifejezte.

Kovács János főgymn. tanár tanóráinak ellátására nézve a szükséges intézkedések megtétettek s tekintettel az elhunytnak egyházunk érdekében több mint 30 éven keresztül folytatott hasznos munkásságára, különösen amerikai útjának áldásos eredményére, s tekintettel hátramaradt árváinak nehéz helyzetére, E. K. Tanácsunk az elhunytnak az 1904—5. tanév végéig kiszámitott fizetését, levonva abból a tanórai ellátásra szükségessé vált díjazást, kiutalta az árvák részére s őket a természetben kapott tanári lakás használatában 1905. évi október hó 1-ig meghagyta.

Derzsi Károly tordai tanár, betegsége okán már 1905. év január 1-től szabadságoltatott s helyettesitésével Haraly Béla tanárjelölt bizatott meg, a megfelelő díjazás mellett.

Kovács János tanár halála következtében a főgymn. tanárok fizetési fokozatban előléptek.

Kanyaró Ferencz főgymn. tanár 3-ik és Gálfi Lőrincz tanár 2-ik évötödös kórpótlékának kiutalását a vall. és közokt. miniszter úr nem hagyván jóvá azon okon, hogy a rendes tanárrá kinevezés időpontját számitva, Kanyaró Ferencz részére csak 1906. évi szept. 1-én, Gálfi Lőrincz részére pedig csak 1908. évi január 1-én válik esedékessé ez újabb kórpótlék, E. K. Tanácsunk azokat beszüntette s a már felvett részletek viszszafizetésére kötelezte nevezett tanárokat.

Pálfi Márton és Hidegh Mihály főgymnasiumi tanárok részére I. évötödös kórpótlékaik kiutaltattak.

A Berde Mózes alapitványból a kolozsvári főiskola tanárai

jutalmazására rendelt 1000 kor jutalomdij, az 1904—5. tanévre dr. Boros György tanárnak adatott ki.

Kanyaró Ferencz főgymn. tanárt betegsége okán az 1905/6. egész tanévre szabadságoltuk s a neki kiosztott tanórák állására szükséges intézkedéseket megtettük.

A kollégiumban felügyelőknek az 1905—6. tanévre Lőrinczy Géza tanárjelölt és Kiss Sándor papnövendék alkalmaztattak.

A kolleg. konviktusi kedvezményes helyekre az 1905—6. tanévben fel lett véve 100 tanuló. És pedig 1/4-ed kedvezményre 15, 3/4-ed kedvezményre 5, 1/2-ed kedvezményre 50, 1/4-ed kedvezményre 30 tanuló. Ezen kedvezmények összes értéke 10.300 korona.

A kolozsvári athletikai klubnak kérésére a kolleg. tornatermet 1904—5. tanévben a klub által is használhatás végett évi 300 korona dijért átengedtük.

Régeni Áron elemi tanitó, Kolozsvár és vidéke térképének szakszerü megrajzolásáért 100 kor. jutalomdijba részesittetett.

Főgymnasiumunk növendékei is részt vevén a jelen évben Budapesten megtartott országos ifjusági tornaversenyen, a versenyen elért szép eredmény örvendetesen vétetett tudomásul.

A kolleg. konviktusi pénztárban az 1904—5. tanévben megtakaritott dijakból egy újabb 4200 kor. értékü konviktusi házi alapitvány létesitésére engedély adatott.

Szilágyi Béla konviktusi bérlőnek az 1904—5. tanévre, tekintettel a rendkivüli drágaságra, drágasági pótlék czimen 600 kor. utaltatott ki a kolleg. konviktus pénztárának terhére.

A vallás és közokt. miniszter úr értesitése, hogy a sz.-kereszturi gymn. VI. osztályának nyilvánossági jogát az 1904/5. tanévre megadta, tudomásul vétetett.

A sz.-kereszturi gymnasium tanárainak heti óraszám maximuma, valamint az óratöbbletek dijazása, a főgymnasiumnál működő tanárokéval egyenlően állapittatott meg.

A sz.-kereszturi gymnasium tanulóit az 1904—5. tanévben tanulmányi kirándulásra vezetett két tanár költségeinek megtéritésébe, a gymnasium részére 1905. évre adott államsegély terhére 100 korona utaltatott ki.

A papnevelő-intézet, valamint középiskoláink tantárgyfelosztási tervezete az 1905—6. tanévre jóváhagyattak. Úgy a kereszturi, mint a tordai gymnasiumnál fennálló ösztöndijas helyekre a tanulók felvétettek.

Kuncz Elek tankerületi kir. főigazgató, mint kormányképviselő hivatalos látogatást tett kolozsvári és kereszturi középiskoláinkban. Ezen látogatásokról felvett és felterjesztett jegyzőkönyvek szerint a kormány-képviselő főgymnasiumunknál minden tapasztaltak felett legteljesebb megelégedését nyilvánitotta, kereszturi gymnasiumunkról pedig örömmel ismerte el a fejlődést és haladást a multakhoz viszonyitva. Kifogásolta mindkét

gymnasiumnál, hogy a rendes tanári létszám nincs beállitva, melyre nézve E. K. Tanács megjegyezte, hogy annak a szabályszerüen kihirdetett pályázatok eredménytelensége volt oka.

A kisebb számadások, mint a kollegiumi igazgató kezelése alatt álló nyomtatványok, kórház-dijak, egyh. és püspöki titkár kezelése alatti nyomtatványok, kereszturi gymn. történetéről, 1904. évi segéd-lelkészi átalányról, patrociniumról beadott számadások, valamint a gazdaságok 1905 évre vonatkozó költségvetései megvizsgáltattak és jóváhagyattak.

A főtiszt. püspök úr számadásos jelentései, a kezelése alatt álló Dávid Ferencz emlékalap és Ezredévi alap 1904. év végéni állásáról, elismerő köszönet kifejezése mellett jóváhagyólag vétettek tudomásul.

Özv. Derzsi Károlynénak az őt néhai férje után megillető temetési járulék és özvegyi nyugdij a kebli tanári nyugdij-alap, valamint özv. Boér Lajosnénak megillető nyugdija a b. e. nyugdij-alap terhére kiutaltattak.

Özv. Simó Jánosné nyugdija, miután férjhez ment, a b. e. nyugdij-alapnál beszüntettetett.

A belső emberi nyugdij-intézet tagjai közé felvétettek Kökössy Mihály polgárdi és Végh Beniám árkosi lelkészek.

A duna-tiszamenti és háromszéki egyházkörökben megüresedett egyházköri jegyzői állásoknak választás útján való betöltése elrendeltetvén, az előbbiben Kökössy Mihály, az utóbbiban Vaska Béla lelkészek köri jegyzővé történt megválasztásuk jóváhagyólag tudomásul vétetett.

A duna-tiszamenti egyházkörben egy körlelkészségnek Füzesgyarmat, esetleg Dévaványa székhelylyel felállitására az előleges lépéseket megtettük s remélhetőleg nem sok idő multával, ezen körlelkészség létesithető lesz.

László Péternek az alsó-siménfalvi egyházközség javára tett alapitványról felterjesztett alapitó-levél jóváhagyatott.

A mészkői egyházközségnek iskolája államivá tételére lépéseket tenni engedély adatott.

Kiss Sándor háromszékköri és Raffay Domokos keresztur-köri esperes afiai lelkészségük 40-ik évét ünnepelvén meg, E. K. Tanácsunk részéről üdvözöltettek.

József Lajos kilyéni sepsi-szentgyörgyi lelkésznek, tekintettel arra, hogy a kilyéni anyaegyházban csak 35 a lélekszám, mig a sepsiszentgyörgyi társ-egyházközségben 200-ra tehető s a különböző iskolákban 85 unitárius növendéknek kell hittant tanitania, az anya- és társ-egyházközség beleegyezésével megengedtetett, hogy ideiglenesen a kilyéni anyaegyházból a sepsi-szentgyörgyi társ-egyházközségbe költözzék be.

Összes egyházközségeink elöljáróságai utasitva lettek, hogy előforduló épitkezés esetén, épitési engedély iránti folyamodásukat az épitési évet megelőző évben, vagy legkésőbb az épi-

tési év két első hónapjában terjeszszék fel E. K. Tanácsunkhoz, az építési tervrajz és költségvetések szakszerü megvizsgáltathatása végett.

Megjelöltük azokat a kolozsvári pénzintézeteket és a betéti összegek nagyságát, a melyekbe és a mely összegekben egyházunk pénztőkéi elhelyezhetők.

Az unitárius és más szabadelvü vallásos gondolkozók nemzetközi tanácsa jelen év augusztus havában Genfben tartott nagy gyülésének E. K. Tanácsunk részéről üdvözlő irat küldetett s a gyülésen egyházunkat képviselni felkértük dr. Boros György papnevelő-intézeti dekán és Józan Miklós budapesti lelkész-esperes afiát.

Örömmel jelenthetjük, hogy ezen gyülésen jelen volt amerikai hitrokonaink közül Barrows Sámuel és neje, valamint St. John Károly, az északamerikai unitárius társulat titkára hazánkba is eljöttek s látogatásukkal megtiszteltek. St. John Károly titkár ittléte alkalmával szept. hó 13-án E. K. Tanácsunknak épen rendes ülése lévén, azon nejével együtt megjelent, ott a főtiszt. püspök úr magyarul meleghangu beszéddel üdvözölte, kifejezve örömét, hogy szerencsések lehetünk körünkben tisztelhetni. Az üdvözletre St. John Károly úr angolul válaszolva, megköszönte a szives fogadtatást s kifejezvén amerikai hitrokonaink üdvözletet, biztositott azok meleg rokonszenvéről. A beszédeket magyar, illetve angol nyelven dr. Boros György papnevelő-intézeti dekán tolmácsolta. E. K. Tanácsunk ez alkalomból kifolyólag elhatározta, hogy St. John Károly urnak tiszteletbeli egyházi tanácsossá való megválasztását az E. Főtanácsnak ajánlatba fogja hozni.

Épitkezésre és javitásra engedélyt adtunk: Martonosnak templom- és torony építésre, Szentiván-Laborfalvának templom- és torony-javitásra, Derzsnek énekvezéri lak építésére, Bágyonnak templom- és torony-javitásra, Vargyasnak torony-fedésre, Szabédnak templom- és torony-javitásra, Bölönnek lelkészi lak épitésre, Kálnoknak énekvezéri lak épitésre, Dombónak énekvezéri lak átalakitására, Nyárádszentlászlónak iskola-épitésre, Aranyos-Rákosnak gyülésterem épitésre.

Erdő eladásra engedély adatott: a martonosi, bözödi, tarcsafalvi, medeséri egyházközségeknek.

Adásvevési és cserevásári szerződések jóváhagyattak: vargyasi, kaali, h.-szentpéteri, mészkői egyházközségeknek.

Évközben rendkivüli segély utaltatott ki: Fodor Ferencz h. sztmiklósi énekvezérnek a br. Baldácsy-alap, a szabédi egyházközségnek a jelen évi államsegély terhére.

Az alamor-ladamosi Augusztinovich alapitv. birtokhoz 95 hold 31 □-öl területü birtoknak megvásárlása elhatároztatott.

Jogtanácsos afia a peres-ügyek állásáról jelentéseit rendesen megtette.

Az E. K. Tanácsi irodát E. K. Tanács megvizsgáltatta egyszer, a Méltóságos és Főtisztelendő Püspök úr többször. Az ügyek kezelése teljesen rendben találtatott.

Sajnálattal kell felemlitenünk, hogy Lőrinczy Gézának tanulmányai folytatása és bevégezhetésére adott 1780 kor. segély visszafizetése iránt inditott perben, habár a két első foku biróság egyházunk javára hozta meg az itéletét, a kir. Curia egyházunkat keresetével elutasitó itélelet hozott s az egyházat a perköltségek megtérítésére is kötelezte. A magas Curiának ezen itélete annál érzékenyebben érintette E. K. Tanácsunkat, mert sajnálattal kellett tapasztalni Lőrinczy Gézának eljárásából az egyházzal szemben tanusitott hálátlanságot, azon jóságért, hogy segélynyujtás által tanulói pályája elvégezhetését lehetővé tette.

Végül tisztelettel jelentjük, hogy a tanügyek és gazdasági ügyekről külön részletes jelentéseket fogunk a Méltóságos és Főtisztelendő E. Főtanács elé terjeszteni.

Ezekben volt szerencsénk évi jelentésünket megtenni, teljes tisztelettel kérvén a Méltóságos és Főtisztelendő E. Főtanácsot, méltóztassék jelentésünket jóváhagyólag tudomásul venni.

A magyarországi Unitárius Egyház Képviselő Tanácsának Kolozsvárt, 1905. évi október hó 11-én tartott üléséből.

Ferencz József,
unitárius püspök.

Végh Mihály,
egyházi és püspöki titkár.

IV. Ferencz József püspök 50 éves jubileuma.

Ez évi Főtanácsunknak kimagasló eseménye volt az a szivből és lélekből származó ünnepeltetés, melybe Méltóságos és Főtisztelendő Ferencz József püspök urat az E. Főtanács részesitette abból az alkalomból, hogy Isten jóságos kegyelméből jelen évben megérte lelkészségének és tanárságának 50-ik évfordulóját.

Egy félszázad csak egy futó pillanat az idő végtelen árjában, de egy emberi életben nagyon is számottevő. Egy félszázadon keresztül viselni az unitárius lelkészség egyszerüségében is magasztos jelvényét, a palástot, s viselni úgy, hogy viselője iránt folyton-folyvást növekedjék a köztisztelet, szeretet, bizalom és ragaszkodás: legszentebb jutalma a lelkiismeretes, becsületes, zajtalan, de áldásos eredményében eléggé nem méltányolható munkálkodásnak. Ismerjük mindnyájan a nemes munkát, melyet szeretve tisztelt főpásztorunk végzett és végez lankadatlan buzgósággal egyházunk javára, előmenetelére, felvirágzására

és épen annak ismerete tette oly meghatóvá azt a szerény keretü ünnepséget, melyben Főtanácsunk a püspök urat részesitette. Szerénykeretü volt, miután a Főtisztelendő püspök ur bizalmasan már korábban kifejezte azon óhajtását, hogy szeretné elkerülni ujabbi jubiláltatását. Ám ha kulsőleg szerény keretü volt, annál mélyebb és bensőbb volt a keblekben. Méltó kifejezője volt szeretett főgondnokunk, br. Petrichevich-Horváth Kálmán úr szivből származott, s szivhez szólott üdvözlő beszéde. A meghatottság könnyei csillogtak a szemekben, a mint egymás mellett állani láttuk egyházunk e két vezéralakját s hallottuk ajkaikról hangzani a kebel igaz érzetétől, a tiszta szeretettől sugallott szavakat.

A Főtanácsi tárgysorozatba, a püspök ur óhajtásához képest, nem lett felvéve a félszázados évforduló megünneplése. Alig hangzott el azonban Kelemen Albert esperes, egyházi közügy igazgató afia megnyitó imája, felemelkedett elnoki székéből br. Petrichevich-Horváth Kálmán főgondnok úr s az imádság szülte áhitatos hangulat között a következő beszédet mondotta:

„Méltóságos és Főtisztelendő Egyházi Főtanács!

Mielőtt megkezdjük a tárgysorozatot, szólani kivánok. — Mindnyájan tudjuk: most ötven éve, hogy szeretett püspökünk egyházunk szolgálatába lépett. Nem lenne illő és irányában fennen dobogó szivünk tiltakoznék, ha egyházi Főtanácsunk őt ezen alkalomból nem üdvözölné. Én, mint főgondnok, lelkem egész melegével teljesitem ezen megbizást. Rövid szavakban egy hosszu, áldásos élet munkásságát méltányolván.

Kedves barátom és püspököm! Húsz egy nehány éves korodban, mint tanár, később mint pap kezdetted pályádat, lelkiismeretes tudás és kiváló szónoki tehetség izzó lángjával megáldva. Mint tanár megszerezted tiszteletét azoknak, kiket tanitottál. Mint pap, elragadó beszédeddel nemes ideákat oltál lelkünkbe, hogy ottan gyümölcsöket teremjenek.

Azután, immár majdnem 30 éve, püspökünk lettél, ki életednek minden óráját, nagy tehetségednek minden részecskéjét nekünk, egyházadnak szenteléd, az önzetlenség nemes példájával járva mindig előttünk. „Első egyházam!“ melynek feje vagyok, gondolád és tevéd; azután minden egyéb.

Igazi atyánk valál — egy jó apa önmegtagadásával és áldozatkészségével.

Most, ötven évnek nehéz, áldozatteljes és eredményekben gazdag munkája után, melyre büszke önérzettel tekinthetsz vissza: nem természetes-e, hogy mi öregek, ifjak mindnyájan, mint az egyházban a te szerető gyermekeid — gyermeki szeretettel és odaadással közelitünk feléd, mondván: Isten tartson meg számunkra még hosszasan! A mi szeretetünk és tiszteletünk irányodban kifogyhatatlan, fogadd azt hálás szivünk ajándéka gyanánt kegyesen, miután egyebet most nem adhatunk. Legyen az biztatód, aczélozza munkakedvedet szeretett egyházad érdekében, ha éreznéd, hogy erőid lankadnak. Isten áldjon! Isten éltessen!“

A Főgondnok úr üdvözlő beszédére Főtanács meg-megújuló éljenzésekkel adott élénk kifejezést mélységes szeretetének és tiszteletének az érdemekben gazdag püspök iránt.

Püspök úr az üdvözlésre meghatottan azonnal válaszolt a következőkben:

„Méltóságos és főtiszt. Egyházi Főtanács! Méltóságos Főgondnok úr! Mélyen tisztelt barátom! E megtiszteltetés annyira váratlanul jött és készületlen talált, hogy szinte nem találok szavakat annak megköszönésére. Még kevésbé tudom eléggé meghálálni Istennek, hogy éveimhez éveket adva, megengedte nekem, hogy szeretett egyházunk szolgálatában már 50 évet tölthettem el. Az örömérzéstől azonban, mely ebből származik, elválhatatlan a gondolat, a melyet a Zsoltárok írója eme szavakban fejez ki: „A mi napjainknak száma 70, vagy mennél fennebb 80 esztendő, mely mikor hirtelen elmúlik, elrepülünk“. Pedig lám, mily hirtelen elmulik! Hiszen mintha csak tegnap lett volna, hogy a Mlgs. és főt. zsinati Főtanács 1895-ben a bölöni zsinaton 40 éves lelkészi és tanári évfordulóm alkalmából egy előttem örökre felejthetetlen ünnepélyt rendezett számomra. S ime, már ujból 10 év repült el az előbbi 40 év után, a melylyel az emberi életnek a zsoltáriró által megjelölt első határához már én is eljutottam. A legjobb esetben is tehát még kevés lehet abból hátra.

Azonban tudja Isten, más hogy van vele, de nekem nem okoz annyi aggodalmat az, hogy időmből még kevés lehet hátra, mint az, hogy vajjon azt az 50 évi munkaidőt, a melylyel a

gondviselés megajándékozott, felhasználtam-e úgy, a mint felhasználnom kellett volna! Vajjon kötelességeimben s a koronként reám bizott dolgokban eljártam-e elég híven és lelkiismeretesen, hogy méltó legyek arra a szeretetre, bizalomra, tiszteletre, s nem egyszer kitüntetésre, a melyben különösen egyházunk részéről csakugyan többször volt részem. S ezért nem tagadom, hogy jól esik éppen a te ajkaidról hallani, igen tisztelt barátom és elnöktársam, azt az elismerést, a melyet most is 50 éves lelkészi és tanári szolgálatom évfordulója alkalmából oly meleg és megható szavakban kifejezni szives voltál. Tudom én, hogy abban nagy része van a te nemes szivednek s irántam mindig meghálálhatatlan barátságot tanusitó érzelmeidnek is; de másfelől ismerve tiszta, egyenes jellemedet s egyházunk iránti rajongó szeretetedet is, a te elismerésed oly megnyugvást szerez nekem, a mely lelkiismeretem megnyugtató szavát is támogatja és megerősiti.

Igen, mert ha végig tekintek 50 éves egyházi szolgálatomon, bár a mint fennebb mondám, minden aggodalomtól nem vagyok ment, de legalább nagyobb vádat egyaltalában nem érzek magam ellen, hogy gyenge erőm és tehetségem mértéke szerint ne igyekeztem volna megtenni mindent, a mit megtehettem, nemcsak azért, hogy életemmel és munkásságommal az emberek becsülését megnyerhessem, hanem, hogy az Isten itélő széke előtt is megállhassak és sáfárkodásomról mindenkor számot adhassak. Pedig nem dicsekedésképpen mondom, de mindazon állásokban, a melyekre egyházunk bizalma által elhivattam, tisztemet betölteni, nem tartozott a legkönnyebb feladatok közé már csak azon oknál fogva is, mert egyik is, másik is jóformán készületlenül talált. Hiszen, a mint tudjátok, alig végeztem a gymnasiumot 1855-ben, hogy hazánknak akkor is válságos helyzetében, mely egyházunkat s különösen iskoláinkat is megsemmisitéssel fenyegette, már 20 éves koromban vállaimra kellett venni a palástot s egy tanári széket is pótolni. Tehát a mikor mások ez életkorban ifjui lelkesedésükben egy-egy vers irásán törve fejüket, ahhoz a rímeket keresik, nekem a bibliában kellett elmerülnöm, hogy egy olyan müvelt közönségnek, mint kolozsvári egyházközségünk tagjai, az Isten igéjét hirdessem és magyarázzam s tanulnom kellett nemcsak azért, hogy tudjak, hanem hogy tanitsak is. S csaknem ezt

mondhatnám püspökké történt választatásomra nézve is, a mely állásba szintén nem sokat hozhattam magammal ez állás betöltésére megkivántató ismeretekből, tapasztalatokból s ezek alapján álló készültségből a jóakaraton s tisztemmel járó felelősségen, mély és lelkiismeretem parancsszava által megszentelt érzésen kivül.

Mindezeket, mondom, nem dicsekedésképpen, hanem csak azért hoztam fel, hogy a mennyiben 50 éves egyházi szolgálatom alatt nem mindenkor és mindenben feleltem volna meg úgy kötelességeimnek, a mint azt egyházunk érdekei kivánták s magam is szerettem volna, szolgáljanak némileg mentségemre. Mert ismétlem, hogy jóakaratom soha sem hiányzott és nem fog hiányozni ezután sem, hogy a mennyiben Isten életemnek még kedvez, hogy a természet rendje szerint fogyatékos erővel is, de hasonló buzgalommal és odaadással szolgáljam szeretett egyházunkat.

Megtisztelő figyelmeteket s jó kivánataitokat lelkem mélyéből megköszönve s támogatástokat továbbra is kérve és remélve, Istennek szent áldása legyen és maradjon szeretett egyházunkon időtlen időkig!“

Alig hogy elhangzottak a püspök úr válaszát kisérő újabb éljenzések, felszólalt Józan Miklós budapesti lelkész-esperes és üdvözli Nagy Lajos egyházi főjegyző afiát, ki ezelőtt 50 évvel a püspök úrral egyidőben szenteltetett fel az egyházi pályára. Ötven évig szolgált egyházunkban, mint tanár, lelkész, esperes és egyházi főjegyző — s mint eddig, most is ott ül és dolgozik ősz fővel a püspök mellett, irodalmi munkássága, közügyekben szerzett érdemei ismeretesek.

Józan Miklós üdvözlete élénk viszhangra talált a Főtanács tagjaiban, a főjegyzőt szintén melegen üdvözölték az 50 éves szolgálat alkalmából.

Főjegyző úr azonnal megköszönte a Főtanács üdvözletét. Rögtönzött válaszában körülbelül ezeket mondotta:

„Rám nézve csakugyan teljesen váratlanul jött ez az üdvözlő megtiszteltetés. Nem vagyok hozzá szokva. Való, igaz, hogy 50 év óta szolgálok én is az egyházban. Ez bizony, Isten kegyelméből hosszu idő. E hosszu idő alatt végzett munkásságomról, esetleg érdemeimről nem szólok. Főtanács tagjai, mint csaknem valamennyien egykori tanitványaim, ismerik multamat,

legilletékesebb birálói lehetnek munkásságomnak és lehető érdemeimnek. Ismernek a szószékből, a tanári kathedráról, miként tanitottam, mint éreztem tanitványaim iránt; ismerik az irodalmi vállalatokat, melyeknek meginditásában résztvettem, dalos könyveimet, melyben a haza, család és egyház iránti érzelmeimet kísérlettem meg kifejezni, a sok jegyzőkönyvet, melyeket fogalmaztam és szerkesztettem korábban, mint pénzügyi jegyző és 25 év alatt, mint főjegyző. Tudják sokan azt is, hogy a közügyekben is fáradoztam, s talán dicsekvés nélkül el is mondhatom, hogy e téren valami érdemet szereztem. Nevemet különösen kapcsolatba hozom egy szép emlékművel, a főtéri Mátyás király szobrával, melyről jelentésemet egy füzetben ki is adtam, s melyet önök szintén olvashattak. Ennek azért is örvendek, mert gondolatom szerint egyházunknak is becsületére válik, ha tagjai közül többen és minél több sikerrel dolgoznak a közügyekben. Ismételten köszönöm a kitüntető szives üdvözlést".

A beszédre felhangzó újabb éljenzések élénken tanusitották az ősz főjegyző iránt viseltető szeretetet és tiszteletet.

V. Elintézett ügyek.

A püspöki és E. K. Tanácsi jelentések felolvasása és elfogadása, valamint a különböző ad hoc bizottságok kiküldése után id. Daniel Gábor egyházi főgondnok úrnak ezen állásáról való lemondása olvastatott fel. Mély megdöbbenéssel vette Főtanács, hogy a szeretett főgondnok, bár lemondásának visszavonására az E. K. Tanács felkérte, hivatkozva agg korára, lemondását továbbra is fentartotta. E. Főtanács örömmel fogadta el az E. K. Tanács javaslatát s egyértelműleg határozta el, a főgondnok személye iránt viseltető ragaszkodás és bizalom kifejezése mellett, felkéri ő méltóságát lemondása visszavonására s egyházunk iránti meleg szeretettől áthatottan, már 29 év óta viselt főgondnoki állásának további megtartására.

Benkő Mihály egyházi tanácsosnak, a kolozsdobokai egyházkör egyik felügyelő-gondnokává történt megválasztatása jóváhagyatott s a szokásos eskü bevétetett.

Örömmel vétetett tudomásul a következő alapitványok bejelentése: Gyulay László 1000 kor., Dersi Ágnes 800 kor. alapitványa a kolleg. konviktus javára. Sharpe Emilia urnőnek 68.000 koronás alapitványa Londonban, egy magyar unitárius leány neveltetése czéljára.

A gazdaságokról, pénztárvizsgálatokról, az egyházi alapok gyarapitására 1904. évben adott államsegélyről, a főgymnasium-

ban Derzsi János és sepsikőröspataki Téglás Mihály alapokból újabb konv. kedvezmények életbeléptetéséről, a tordai gymnasium visszaállításáról, valamint az 1904. évi főtan. bizottság általános észrevételeire vonatkozólag beterjesztett jelentések jóváhagyólag tudomásul vétettek.

Dr. Bedő Albert egyházi tanácsos által egy karácsonyi egyházi beszéd irására kitüzött 100 kor. pályadij, a biráló-bizottság jelentésének felolvasása után egyhangulag kiadatni határoztatott. A nyertes pályamű szerzője: Ádámossy Gábor alsószentmihályfalvi lelkész.

Az E. K. Tanács tagjaivá megválasztattak: Benkő Mihály, Ballok Károly, Csegezi Mihály, Daniel Lajos, Fekete Gábor, Gyulay László, Gyulay Árpád, Kisgyörgy Sándor, Kozma Ferencz, dr. Nyiredy Géza, Varga Dénes egyházi tanácsosok.

Egyházi tanácsosoknak választattak: dr. Ferenczy Géza, gr. Horváth-Toldy Rudolf, Hadházy József.

A kolozsvári, kereszturi, tordai gymnasiumnál üresedésbe jött tanári állásoknak az E. K. Tanács által történt betöltése jóváhagyatott.

Nagy Lajos keresztúri gymn. h. tanár részére kilátásba helyeztetett, hogy az 1906—7. tanévtől kezdve rendes tanárként fog alkalmaztatni.

Szentiványi István jószágigazgatónak úti és irodai átalánya emelés iránti kérését Főtanács nem teljesitette.

A különböző számadások és költségvetések jóváhagyattak.

A belső emberi nyugdij-alapnál a nyugdij maximum 1906. jan. 1-től nyugalomba menők részére teljes szolgálat után évi 900 koronában állapittatott meg.

Lőfi Áron bölöni lelkész saját kérésére, 52 évi lelkészi szolgálatának méltányló elismerése mellett, nyugalomba bocsáttatott.

Egyed Ferencz nyug. lelkész nyugdijemelés iránti kérése, mint a nyugdijszabályzattal ellenkező, nem teljesittetett.

Csifó Salamon lemondását a számvevőségről Főtanács nem fogadta el, hanem felhivta ezen állással járó teendőknek eddigi lelkiismeretes buzgóságával való további végzésére.

A nagy figyelemmel hallgatott különböző tanügyi jelentések jóváhagyólag tudomásul vétettek.

A segély-alapokból kiadatni határoztatott: államsegélyből: 36000 kor; br. Baldácsy-alapból: 9000 kor; Berde Mózsa-alapból: 2000 kor; Dávid Ferencz emlék-alapból: 1000 kor; Kovács Dénes és neje Bencze Anna-alapból: 1000 kor; Zsuki László-alapból: 210 kor.

A Berde Mózsa gyümölcsészeti és méhészeti jutalomdijból a benyujtott pályázati folyamodások elbirálása után részesültek az 1904. évet illetőleg: Ajtai János lelkész 50 kor; Kozma Dimény lelkész 100 kor; Szabó Albert lelkész 50 kor;

Ürmösi Sándor lelkész 50 kor. jutalomdijban a méhészet művelésceért és Tóth Károly tanitó 100 kor. jutalomban a gyümölcsészet műveléseért. Az 1905. évet illetőleg: Szabó Albert lelkész 100 kor; Péter József tanitó 100 kor; Ineze Dániel tanitó 100 kor. jutalomban a gyümölcsészet és méhészet, továbbá Gálfalvi János lelkész 80 kor. jutalomban a gyümölcsészet műveléseért.

A beterjesztett inditványok közül csakis a kereszturi egyházkör által a kántor-tanitók fizetése rendezése ügyében benyujtott inditványt fogadta el a Főtanács, végrehajtását az E. K. Tanácsra bizván.

Dr. Pázsint Mihály államhivatalnokot, ki 1892-ben kilyéni lelkészi állásáról saját kérelmére felmentetett volt, E. Főtanács benyujtott folyamodása alapján, ismét visszavette a lelkészjelöltek közé.

A szőkefalvi egyházközség által benyujtott szabályzat, a lelkészi termény-kepének pénzértékben fizetése iránt, jóváhagyatott.

A főtanácsi bizottság általános észrevételei elintézés végett átadattak az E. K. Tanácsnak.

A jövő évi főtanácsi bizottság tagjainak megválasztattak: Kelemen Albert, Gvidó Béla, Lőrinczi Dénes, Kozma Ferencz, dr. Ferenczi Géza, dr. Ferencz József, Pap Mózes, Hadházi Sándor, ifj. Pataky László rendes és Gálfi Lőrincz, Lőrinczi István, Vári Albert póttagoknak.

A főt. püspök úr köszönetét fejezve ki a Főtanács tagjainak meleg érdeklődésükért egyházunk ügyei iránt, Kelemen Albert egyházi közügyigazgató buzgó imája után az ülés bezáratott.

V.

Emléksorok

Ferencz József püspök 50. éves papi jubileumára.

Mig a nagy s lázas hitvitában
Az eszmék véres harcza dúlt:
A lelkek mélyében siváran
Sötét gyülölet zordonúlt.
Isten neve zeng minden ajkon,
De a mely annak szárnyat adjon:
A hit szentsége porba hullt,
Vallás, erény, hit elvadúlt.

S midőn volt az éj legsötétebb:
Vészes villám nyilalta át,
Mintha az Ur hallatta volna
Még egyszer fenséges szavát:
„Legyen világosság!“ a földön,
Hogy minden elmét itt betöltsön.
A szeretet, új hitvilág,
Mely nemcsak fényt — meleget ád.

De hajh! az a fény is, mely egykor
Békét, megváltást hirdetett:
Boszúra vált . . . és üdvöt szintén
A máglyafényben keresett.
Amott Servét, a nyersfa máglyán,[1]
Itt Dávidunk mély börtön ágyán
Számlálja a végperczeket . . .
Oh, szivnélküli szeretet!

[1] Történeti tény a *nyers* fából rakott máglya, mely nem akart égni s Servét félóráig állt füst és kin között. L. Tollin H. Servétről irt műve.

. . . Nagy és hosszú volt a mi harczunk,
Háromszázados küzdelem.
Lettünk leégett ház. Kifosztott.
Lőn sok — hitéhez hűtelen.
Bizony-bizony . . . Isten csodája,
Hogy hitünk sok vészt látott fája
A bús, feldult vidékeken
Még áll, virul s lombot terem.

Áll! mint a pusztában a pálma.
Sok vészt, vihart megszokva ott.
Küldött az ég nehéz napokban
Nagy lelkeket . . . vigasztalót.
Jött Enyedi, a nagy tudású —
S ama csodás, lángbuzgóságu
Szent-Ábrahámi . . . főpapok, —
Mindannyi nagy, fénylő napok!

Mint jóltevők első egy Zsúki,
Augusztinovics . . . s kivált,
A ki mindannyi közt szivével
Mint egy fejedelem kivált,
A legnagyobb nagy: a jó Berde,
A ki egyházát úgy szerette,
Hogy élte nagy kincsét, javát,
Mint a megváltást hagyta ránk . . .[2]

. . . Boldog Te! ki e szép, e jobb kort
Mint uj Simeon láthatád.
Itt állsz, mint egy ősz pátriárka,
A tisztelet ragyogva rád.
Szép életedből egy félszázad
Nem dicstelenül nyomja vállad . . .
Szeretve egyházad, hazád:
Javunk sziveden hordozád.

[2] Voltak biz' ott s vannak hála az égnek még többen is. Jobbágy András, Koncz János, Kelemen Benő, Br. P.-Horváth Kálmán, Kovács Dénes, Derzsi János stb. stb. kicsiny egyházunknak igazi nagy jóltevői.

Áldón nézhetsz pályádra vissza.
Sok szép álmod valóra vált.
Kisded hajónk szirtek közt szállva :
Bölcsességgel kormányozád.
Szelidség — de biztos kezekkel,
Vezettél inkább szeretettel . . .
Követve jó, szelid Krizánk . . .
Hogy Istenben hinnénk, biznánk . . .

Jókor jövél helyed betölteni.
Áldassék az Ur szent neve!
Dávidunk új életre keltéd,
Diadalt ül nagy szelleme.
Előtted nem egy fény világit.
Nézd és kövesd Szent-Ábrahámit.
S légy mint ő: „szánk, szemünk, szivünk"
Dicsőségünk felkent feje.
S munkádban áldjon meg hitünk
És a magyarok Istene!

Murányi Farkas Sándor.

Az unitárismus az igazság itélőszéke előtt.*

Esaiás: XLI., 21. „Hozzátok elő ügyeteket, — azt mondja az Úr, és hozzátok a mellé minden erősségeteket, azt mondja Jákobnak királya“.

Századok tüntek tova, a messziség határain túl! és nem tüntek el nyomtalanul! Megváltozott az idők járása, vagy talán az emberek világa: gondolat, érzés, vágy, akarat, hit és remény lettek mások! Lehet, bizonyára úgy is van. Mert még akkor is, a mikor „újra“ „ismét“ derengeni kezdett: a hajnali fényözön sugára előre tört; a mikor a nagy világ szeme láttára küzdött hatalmas erővel a reggel az éjjellel, a déli magaslatra törekvő világosság az éjféli sötétséggel; a mikor a hit, lelkiismeret és egyéni szabadság evangeliuma, mint jelszó, irány, elv a történelmet alkotó vezérek zászlajára iratott: oh akkor is még „a világosság a sötétségben fénylik vala“ és „e világ nem ismeré meg a világosságot és az övéi őtet be nem vevék“ (Ján. I, 5., 10. 11.), a szabadság, hit s lelkiismeret joga szűk határok közé szorittattak; akkor is kihallgatatlanul hoztak itéletet a „csalhatatlanság“ palástjába öltözött, a mennyei itélő birót helyettesitő „földi istenek“ felettünk.

És most már, az Istenhez, a ki egyedül itél az igazság tökélyével, az ismeret teljességével, a kegyelem határtalanságával, jutottunk vágyakozó lelkunk, reménykedő szivünk örömére, szenvedésteljes tűzben megpróbált életünk elégtételére, közelébe, egészen szine elé. Közelebb jutottunk. És az Úr, a törvényalkotó s itéletet mondó Igazság reánk pillant.

A csak nem régen még sajgó seb égő fájdalma megenyhűl; a sziv kesergő panasza elesendesül. Multunk történetének gyászos eseményeire reá borul a felejtés fátyola s mi, mint a háborgó tenger félelmetes hullámai között az „igéret“ földjének áldott és biztos partjára jutott választott nép: feledjük a tenger veszélyek között sziklától-sziklához való ütközést, jobbjainknak, vértanuinknak ember feletti küzdelem mellett is tragikus végsorsát, „hogy elhullottak a hosszú harcz alatt“ . . . feledve van minden annak a fölemelő, történelmileg is bizonyságot nyert, a modern élet által megpecsételt hitnek igazságáért: hogy az

* Mondatott az idei főtanács alkalmával.

unitárismus a népek, nemzetek szellemi, erkölcsi, müvelődési és vallási nagy érdekének őrizetére, védelmére és tökéletesitésére Istentől hivatott vallás.

És most, midőn az igazság itélőszéke elé állitott és a körülöttünk állók bámulatára, az Isten hozzánk közeleg, holott mi nem gyujtottunk áldozati oltár-tüzet, mi nem terjesztettük az istenség hatalmát, hogy kénye, kedve szerint taszitson a kárhozat gyötrelmébe, vagy emeljen az örök boldogság mennyországába; mi nem sirattuk az „Éden“ kertjét és nem remegtünk meg a midőn leolvasták Babylon cserepeiről az ősi népek vallásos mythoszait, mert jól esett tudnunk, hogy az Isten már kezdetben kezünkbe adta az igazi gyönyör föltételét, a valódi életelvet: a munkát; mi elfeledtük a félelmet, ha az ég magasságain, vagy a föld mélységein szemlélődtünk, mert tudtuk, láttuk a csillagvilág fényes azurjában, a forrongó föld és háborgó tenger sötét mélységében Őt, az egyetlen-egyet, kinek szava felhat az egekig, s tekintetét ismerik az alattvaló világok: és mégis szólit, kegyesen, szeretettel: „jőjjetek és mondjátok el ügyeteket, és hozzátok ezek mellé minden ti erősségteket, azt mondja a Jákob házának királya.

Elfogul a szivünk! Az örömtől leszünk ittasok! Nem félünk! Nincsen miért rettegnünk! Lelkiismeretünk nyugodt. Multunk mint fellegtelen égboltozat tiszta, átlátszó. Tudjuk, ismerjük a mi ügyünket és erősségünket is. El — szivünk örömével és hálájával mondhatjuk el: Uram! áldva azt a jobb kezet, a mely ide forditotta az idő, a korszakok szellemét; áldva azt az igaz birót, a ki igazságot szolgáltat az ő népeinek: . . . áldva mondjuk, hogy a „mi ügyünk: az emberiség békés haladása; a mi erősségünk: ügyünk hitteljes szeretete. Mintha az igazság itélőszéke előtt állanék: ezt a két vallomásomat fogom igazolni. Kérlek, ajándékozzatok meg figyelmetekkel.

I.

A mi ügyünk az emberiség békés haladása. Ünneplő gyülekezet k. afiai! Az emberiség nagy, elsőrendű és mindannyinál változhatatlanabb érdeke, törekvése és czélja az emberiségnek: a haladás, a melyet, mint életelvet Jézus: „Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei atyátok tökéletes“. (Mát. V. 48.) Pál apostol pedig: „Nem hogy elértem volna a czélt, avagy már tökéletes volnék, hanem törekszem, hogy azt elérhetném“ (Filipp. III. 12) szavakban fejeznek ki.

Nem állani meg soha! A megmászott hegy csucsáról töretlen sziklabérczen küzdeni, kapaszkodni tovább, mert bár innen is gazdag a kilátás, de még kitudja mennyivel mesésebb onnan, a mely ottan áll előttünk — a sziklatetőről. Kivánni, hogy legyen szebb a rózsa, bár a hajnal pirja mosolyog harma-

tos, a nap első sugarára kicsattant bimbóján és illatárja kimondhatatlanul balzsamos; kivánni: a még szebbet, a természet remekét. Igen, ünnepi gyül. k. a., szent vágyakozással ragadni meg a lobogót, a melyre a lelkesitő sorokat magába foglaló varázshatalmu jelszót: haladás! irta az Urnak lelke, és aztán vinni, vagy követni előre, mindig csak előre: ez az embernek hivatása!

És ez alatt a szent jelszó alatt küzdve: mily magasztosan fenséges, meglepően bámulatos a történelem világa, melyet az ember alkotott! A korszak! midőn a fénybogár csöppnyi világossága küzdött a rémületes kisértetek alakjaival, teljes sötétséggel és a korszak! midőn a villanysugár özönébe bele fullad az éjféli szellemek serege. A messze mult és a közvetlen jelen. Az ember! a babonás félelem által kezébe adott bűvölő vesszővel — és az ember! a tudás világosságával, a törvény ismeretével, a mint hódolatra, engedelmességre sarkalják az égi és földi szellemeket: a mult rengeteg lakója és a jelen mesés kincsü, szellemi termékekben gazdag iskolák, müvelődési intézmények, rendezett városok és községek lakója!

Istenem! minő csodálatos ut! a melyet megtett az emberiség! S kitudja a fény, a dicsőség, a mely most kivül ragyog: évezredek sorának eltünése után, vajjon több, nagyobb leend-e egy fénypontocskánál? Ki tudja a végtelenség messzeségében hová jut az emberiség?

Mert meg nem állhat! söt hatványozott erővel tör előre, magasabbra és mélyebbre; arra felé, a hol van a tökéletes, a mindentudó, a mindenható: az Isten!

És ha most, midőn minden erőszak, ármány és cselvetés ellenére is halad az emberiség a maga utján, midőn hatását veszitette, az igazság törvényét, a törvény igazságát kereső ember előtt az „átok" villámával sujtó földi isten ijesztgetése; most midőn ha mesterséges törekvéssel igyekeznek, hatalmat, pénzt, tekintélyt latba vetve a keresztény hit jogait, eszményeit, kijelentett igazságait s ezeknek tökélyét, az *Egyetlenegyet* apró szentek ünneplésének tengerébe fojtani; és erre az emberiség jobbjai, nagyjai, szellem-óriásai azzal felelnek, hogy a „világosságot nem lehet sötétséggé változtatni"; „a régiek elmultak és mindenek megújultak", a reggeli fény szétáradott és az éjféli rémekről, kisértetekről kitünt, hogy erőtlen vázák, sötétben megújult árnyékok, legfönnebb gyarló emberek: akkor mi, a kik ezt az ügyet szolgáltuk, azért küzdöttünk áldozva mindent, mit áldozni érdemes és hasznos volt; kik üldöztetések és sanyargatások között azt mondottuk: „az nem lehet, hogy ész, erő és oly szent akarat, hiába sorvadaztanak egy átok súly alatt; az nem lehet, hogy annyi szív, hiába onta vért! s keservben annyi hű kebel szakadt meg a „*hitért*", még jönni kell" . . . és mert eljött, nem mondhatjuk-e öntudatos örömmel az itélet szine elé

hívó örök birónak: „ime ez a mi ügyünk! Ime így feleltünk meg a reánk bizottaknak, valánk hűek uram a szerelmedhez!

Tekints be Uram, ki előtt nyitva a multak megirt könyve s bizonyára látni fogod, hogy az emberiségnek azért a szent ügyéért, mily önzetlenűl küzdöttünk, lelkesültünk és mentünk áldozatra és áldozatul! Ha betekintesz Uram és látsz az évezredek alkotta, magasra emelt pyramisoknak, melyeknek most szédítő ormán állva az ember merész tekintettel néz a még szédítőbb messziségbe s meg-meglebbenti hatalmasra növekedett sas-szárnyait és közbe-közbe az isteni lélek hatalmával alkotja, gyüjti az anyagot, hogy épitse tovább, emelje fennebb a magaslatot, hogy lábai alól el ne veszitse a talajt, hanem ha égben, a mennyeiek, az eszmény világában szárnyalva is, legyen akkor is édes „otthonán", a földön „otthonos"; ha Uram ezeknek a pyramisoknak egymásra halmozott és teljes egy egészszé egyesült rétegei között, hová csupán a Te mindeneket átható pillantásod férkőzhetik be, látsz vérnyomokat, szétszórt csontokat, áldozatok szivének hamvait, porát; ha hallasz rombolás, pusztitás csata lármáját, kergetettek és üldözöttek félelmetes jaj kiáltását; ha látsz Uram hamvadó Jeruzsálemeket szétkergetett nemzete menekülő fiaival, mesés kincsekkel, drága emlékekkel, a melyek megégtek, porrá olvadtak; ha látsz római, görög műremek-alkotásokat porrá zúzva; költők, prófēták és apostolok dalait, prófetiáit, evangeliumot, leveleit máglyák tüzében magasan az égre lángolni föl; hogy ha látsz és hallasz olyat, a melyre elborul Istenséged arcza: oh tudd meg Uram, miképen emlékezetben is van előtted, hogy azok nem a mi dolgunk, nem a mi ügyünk: a miénk a békességes, csendes, a porszemeket összehordva, egygyé alkotva emelni a magaslatot; a harmatcseppet, a csevegő csermelyt összegyüjtve, egymásba vezetve növelni a tengert; mert ha látsz valakit a bús csatamezőn, a romok, hamvas üszkök között járni, hogy összeszedje a még használhatót, megmentse a még élőt; ha látsz valakit a népek csatazajában, forgatagában, a mint a békesség evangeliumát kezében tartva a te dicsőségedre és az emberiség nagy érdekében a testvériesülés magasztos eszményéért lelkesit; ha látsz valakit, hogy akkor, a mikor az egész világ pusztulást akar, halált okoz: keresi a megmentés, a szabaditás, az élet, a föltámadás útját, lehetőségét, lelkét; ha látsz Uram munkásokat, a kik épitenek, a mult emlékeit is összehordják és az újkor remekébe helyezik el; a kik nem megsemmisiteni az ellenség kardjával, de az együttes tovább munkálására a testvér szeretetével igyekeznek másokat megnyerni; kik nem a pusztitó harczot, hanem a békességes haladást fogadták és követik mint életelvet: az mi törekedtünk lenni Uram, a kik a mi ügyünket mely a békességes haladás, ime elődbe hoztuk.

II.

És a mi erősségünk Uram: ügyünk hitteljes szeretete. Az emberiség története: a haladás. Úgy a megállás, mint a visszatérés: a halál, a megszünés. Ép értelemmel és nemesen érző szivvel kivánhatná-e s annál inkább közremunkálhatna-e bárki is, hogy jőjjön a halál, a megsemmisülés. Lehet, sőt a multra nézve bizonyos, hogy kisérletet tettek és e tekintetben a jelen sem tagadja meg szülőanyját, tehát tesznek ma is, hogy visszafordítsák az idő kerekét, megállásra kényszeritsék, le a föld porába, a magaslat lábához lánczolják a haladásért, magasabbra jutásért lelkesülőt. És, emberileg mérlegelve a viszonyokat, az egymással szemben küzdő seregeket, a kedvező és kedvezőtlen körülményeket, előfeltételeket, fegyvereket: szinte elszorul a haladás barátainak lélegzete, látva a nagy egyenlőtlenséget, a haladás ellenségeinek felette nagy előnyét, számban, fegyverben, helyzetben kedvező körülményeinél fogva.

Mert avagy nem azt látszik-e bizonyitani az emberek gondolkozása, cselekedete akkor, a mikor a hatalom, földi tekintély gazdagság erejében bizakodva, minden ügyök és czéljok megvalósitása érdekében pártfogásért, segitségért egyik vagy másik birtokossához folyamodnak. És nem is oknélkül! Az egyéni boldogulás és előhaladás a legtöbb esetben a személyi tulajdonságok, az elvi érdekek, az ügy természetének háttérbe szorulása mellett a pártfogás, a harmadik személyek befolyásának érvényesülése. Lehet, s bizonyára úgy is van, hogy akárhányszor az ügy érdekében, a czél javára történik az ilyen eljárás is, de az is igaz, hogy e mellett a rendszer mellett az igaz, és arra való tehetség érvényesülése, boldogulása és ezzel együtt a czél föltétlenül való előbb vitele: nagyon kétséges és felette messze háttérbe van szorulva. Ezt mutatja az az eltagadhatatlan tény, a mely ennek a rendszernek a kifolyása, hogy erőtelen, gyönge tehetségek, kétes jellemek, megbizhatatlan erkölcsi elvű — jobban mondva — elvtelen egyéniségek a társadalmi, egyházi, nemzeti — sőt az egész emberiség életére kiható, befolyással biró állásokra eljuthatnak, fölkapaszkodhatnak.

Csodálkozhatunk-e, hogyha az emberiség életén a nemzetek előbbre torekvésén, a szellemi, erkölcsi és vallási intézmények rendeltetésén annyiszor megboszulja magát ez a rendszer? Csodálkozhatunk-e, midőn lapozva a történetet, azzal a tapasztalattal és szomorú tanusággal forditunk minden korszaknak az utolsó fejezetére! ime a legszentebb, üdvösebb, az emberiség szellemi, erkolcsi nagy érdekét, előhaladását szolgáló intézmények is, hogyha nem sütkérezhetnek királyi kegyben, nem áll mellettük és érdekökben hatalmas hadsereg, a lelkek vásárlására

is mindig alkalmas gazdagság, arany és ezüst; hogyha nem tömjénezik, dicsőitik a zsarnok kegyetlenségét, nem ünneplik a vértengert előidéző hadvezért félistenként: a megsemmisitésre törekvés, az üldözés osztályrészesei, átok kiséri, fejedelmi kardra csapás csörrenése rémiti és bénitja mindannyit; bizonyára nem csodálkozhatunk azon, ha most is ezt a rendszert követik és választják a boldogulás útjául az egyesek érdekében! sőt azon csodálkozhatnánk, de csak a történelem egyes korszakai utolsó fejezetének olvasásain, hogy voltak és vannak ma is, a kik és a melyek előtt egyedül szent az eszmény, az elv, a czél magasztosság! Mert az utolsó fejezet arra tanit minket, hogy a valódi győzelem, diadal, az érdem koszoru elnyerése nincsen ezekhez a pártfogókhoz kötve, sőt sokszor, midőn ezek ellenségek lettek, az ők ellenökre az üldözötteké, a megvetett intézményé lett a győzelem. Sokkal maradandóbb, a leghevesebb ostrommal való vivás dulását is kiálló erősség, a mely őrködik az emberiség nagy, változhatatlan érdeke, czélja: az emberiség békességes haladása felett.

Oh ne! ne kicsinyeljétek, gunyos megvetéssel ne illessétek az ágtól megtépett, vihartól kiüzött arczokon az éhség, a nyomor, szenvedés kinjait azoknál, a kik hordozzák. Ne illessétek megvetéssel őket, a szépért, magasztosért nem csak a szószéken, irások könyvében, de künn az életben, az emberi világban, a folytonos, szünni nem akaró heves harczban is rajongó küzdőket. Oh ne illessétek, mert ezekben van és ezek által működik az az erő, hatalom, melyen a pokol kapui sem vehetnek diadalmat, a mely őrizi, előbbre viszi az emberiség nagy, elsőrendű és változhatatlanabb érdekét, törekvését és czélját. És ez a hatalmas, ellentállhatatlan erő: az ügy szeretete, még pedig az a szeretet, a mely teljes bizonyossággal tudja, hogy győzni kell, győzni fog!

Szép fejezete, utolsó lapja történelmünknek! ragyogjanak betüid, lánggal égjenek soraid, hogy lássanak a kik hisznek és a kételkedők meggyőződést szerezzenek! És ha még ír! — és oh! hogyne irna, az élet nemtője több lapra, több fejezetet, ha szülne az idő méhe — és oh hogyne szülne — történelmi eseményeket: nem kivánjuk, hogy a zsarnokság elpusztuljon, kiejtse kezéből hosszu fegyverét az erőszak, elveszitse befolyását hatalom, gazdagság, tekintély; de arra kérjük gondviselő lelked vigyázását, oh népek Istene, nemzetek királya, emberiségünknek szent Atyja, küldj prófétákat, lánglelkű dalnokokat, apostolokat, vértanukat; szenvedést, nyomort, rongyosságot, gúnyt türni és szenvedni biró hősökről gondoskodjék lelked, a kik hitteljes szeretettel küzdjenek a te dicsőséged és az emberiség nagy, elsőrendű, változhatatlan érdekéért, ügyéért, czéljáért.

Bizonyára föliratta az emlékezet könyvébe is szeretetetd: a hitteljes szeretet vala erőssége azoknak, a kik „megharczolták

azt a nemes harczot" és ne tudd fel Atyánk vétkökűl, hogyha örömmel, megnyugvással teszik le az emberiségnek a mai napig megirt története könyvét és jóleső érzéssel, fölemelő, büszke öntudattal mondjuk: azok a harczosok, a kik így harczolának, kiknek egyedüli erősségük a hitteljes szeretet: az mi törekedénk lenni.

Igen Atyánk! te jól tudod, és lám kezdi elismerni, megérteni az emberiség is, az igazság itélőszéke előtt kimondott bizonyságtételt, hadd értse is meg e föld kerekségének minden müvelt népe, hogy a mi ügyünk: az emberiség békességes haladása; és a mi erősségünk: ügyünk hitteljes szeretete: és hadd győződjék meg a felől, hogy az unitárizmus az emberiség nagy czéljának, érdekének védelmére, szolgálatára, előbbre vitelére Istentől elhivatott: maradjon is mindig az, hogy valahányszor itéletet tart az Igaz biró: igazsággal, jósággal és mélységes szeretettel teljes pillantása nyugodjék meg rajtok!

Egy kijelentéssel tartozom, kötelezve érzem magamat, hogy nyilván tegyek vallomást arról, hogy midőn az unitárizmus történelmi hivatását, Istentől nyert küldetését bizonyitottam — legalább akartam — akkor nem a szoros értelemben vett unitárius egyházat és az annak kötelékei közé tartozó hiveket, hanem mindazokat az önzetlen, az emberiség iránti szeretettől áthatott, a történelem korszakaiban, a föld különböző tájain és határain lakott és lakó embertársaimat értem, tartozzanak bármely nemzet, vallás, felekezet körébe, a kik az emberiség haladását hitteljes szeretettel munkálták.

Egyet azonban nem hallgathatok el, és ez az, hogy mi, a kik névszerint is örökösök, elhivottak, kik a mind szebb fényben ragyogó, elismerésben részesülő unitárizmus letéteményesei is vagyunk: mindenek felett köteleztetünk az isteni küldetés és elhivatás betöltésére.

És most, hálás szivvel köszönöm meg a türelmet és figyelmet azoknak, a kik ezzel megajándékoztak s mindenek felett a mi egyetlen egy Istenünknek azt, hogy minket is igaz itélőszéke előtt kihallgatott. Most bocsáss el Uram és az emberiség haladása érdekében hitteljes szeretettel folytatandó küzdelmünkben nyujtsd segitő kezedet, arra add szent áldásodat a jelen főtanácsi gyülésünk alkalmával is. Amen.

Lőrinczi István.

Jakab Elek és Gál Abel karácsonyi köszöntője.

Tiboldi Istvánt 1819. őszén iktatták be a szentgericzei rektorságba. Elődei példája szerint s tanitványai kedvéért ő is köszöntő verseket kezdett irogatni a közeledő karácsonyi ünnepekre. Évről-évre azután annyira elszaporodtak e versek, hogy 70 éves korában számbavételükkor 265-öt másolt le belőlük művei válogatott gyűjteményébe. Csak a javát szemelgette ki s az előszóban azt is megjegyzi: nagyon sok kisebb elveszett használat közben.

A melyeket maga Tiboldi maradandó becsűnek itélt, azokban a jól hangzó verselésen kivűl a régibb társadalom megismerésére is sok érdekest találunk. A már letünt kor elavult nevelés módját és a közoktatás kezdetleges nehézségeit igen jól meglátjuk belőlük. Tehát korfestő, az elmúlt középkor véghatárát hiven jellemző vonásaikért is e legkülönbözőbb tárgyu, de végűl mindannyian Jézus születését áldó s a karácsonyi ünnepek fenségét magasztaló, hangzatos rigmusok már csak művelődéstörténeti szempontból is figyelmet érdemelnek.

Rektorsága első évében Tiboldi teljesen az elődök nyomán haladt még a karácsonyi köszöntők szokott készitésében is. A verselés régies, ódonszerű. A négyes rímü 12-est, a Zrinyi-Gyöngyössi-féle négysorú szakaszt alkalmazza majd mindenik versében. Rímei tisztán, szépen csengők s rendesen oly kéttagúak, mint ez divat volt már Gyöngyössi idejében; ámde az is örökölt gyengéjük, hogy ige igével, főnév főnévvel és rag ugyanazon raggal rímelt leggyakrabban, mely középkorból maradt fejletlen izlés általános volt a magyar költészetben csaknem Bacsányi koráig.

Tiboldi a külalakban és rímelésben csak évek múlva kezdett az újkorral haladni. Ekkor is rövidebb sorú, változatosabb külsejű lírai költeményeiben Kisfaludi Sándor hatása látszik meg, a kit Erdélyben az új költők közűl, szinte Petőfi följéptéig, a legjobban kedveltek.

Mig a külformákban avult, döczögős régi, a beltartalom megválasztásában már első verseiben is új útakon haladt Tiboldi. Elhagyta az egyhangú bibliai históriának ódon zengedezését, inkább újszerű népies tárgyakat énekel meg s a köszöntő vers legtöbbször egyénibb, modernebb hangú lesz s csak a szokott

befejezésnél ölti fel magára a karácsonyi szent ünneplés hagyományos áhitattal telt tisztelését.

Első karácsonyi versei közt — mint maga mondja: egy néhány réginek megfejelése után — a saját költései közűl legfeltünőbb a Gál Ábel szájába adott hosszabb lélekzetű rigmus, melyben az éneklés hasonlithatatlanul vonzó szépségét és megbecsülhetetlen hasznát lelkesült hangon földicséri. Gál Ábel nem közönséges alakjához nagyon illett e szokatlan tárgyú köszöntő, mert az ő családjában már régóta átöröklődött az éneklés kitünő tehetsége. Nem csak Ábelnek volt kiválóan szép hangja, mind atyja, mind két bátyja híres kántorok voltak.

Ő maga is a huszas éveket Kereszturon és Kolozsvárt tanulással töltvén, a harminczas években ez utóbbi helyen az unitárius egyház kedvelt kántora lett. Mint Székely Sándor emlékiratában tanúsitja, Gál Ábel kolozsvári kántor is buzgó részt vett az unitárius énekeskönyv megújitott kiadásában: az énekek nagy részét ő kottázta le a sajtó számára 1834-ben. (Lásd Ker. Magvető XXII. kt. 386 l.)

Kolozsvárt kevesen emlékeznek ma vissza reá, mert, úgy látszik, korán elhalt. Szentgericze mai nemzedéke is alig tud valamit e „híres" kihalt kántor-családról. A feledés egyik oka, hogy háromféle különböző Gál-család is van e népes nagy községben.

A Szentgericzére 1819-ben jött új mester a szépen serdülő Gál Ábelben találta fel legelső kedves tanitványát. Hogy megkedvelte, neki szánta a legelső hosszabb karácsonyt köszöntő verset is. A következő év vidám farsangján még ennél is hoszszabb „ellenkező vagyis kettős verset" irt Tiboldi egy lakodalmi ünnep alkalmával Gál Ábel és egy társa elszavalására. E dialogus volt az új mester első erőpróbája — a drámairás terén. Csaknem 300 éves multra tekinthet vissza e népies műfaj a székely iskolák történetében. A magyar tudósok hasonlóját ismerik a finneknél, de nincs szemök a magyar népköltészet behatóbb megismerésére. Tiboldi ez első próbaműve első előadójának Gál Ábelt jelölte ki. A bátor fiucska szépen zengő hangján csendült először fel a lakodalom zajában e tréfásan félreértő kezdő figyelmeztetés:

Halotti szomorú gyászos gyülekezet!
Szivetekbe, tudom, nagy bánat férkezett. . .

Mellette álló kisebb társa, Kozma Ferencz téríti a messze eltévedőt a helyes útra.

Hó te! — Hol keresed szarva közt a tölgyit?
Nem látod, itt nincs tór — lakodalom van itt.

Ezzel kezdődik a két fél verses versengése. Gál Ábel eladdig csak torban látott ilyen nagy lakomázást. Milyen rossz szokás az: mohón felfalni az elhagyott szegény árvák csekély

megmaradt vagyonát, kik koplalnak utána. Kozma Ferencz kimondja e nem helyén való panaszra, hogy nem gyásztor, hanem valóban víg lakodalom van itt. Meg is magyarázza, mi az a lakodalom. Gál Ábel sulyos hibáit sorolja fel azután annak a dicsért házasságnak, Kozma ellenben nagyon is fölmagasztalja e szent szövetséget a belőle várható nagy boldogságért. Ábel, mint okosabb, végre enged s ő is a jóságukért megdicsért nők pártjára áll:

Éljen a jó asszony és a jó leányok!
Én nekik, mig élek, mind csak jót kivánok.
Éljen a vőlegény, éljen a menyasszony!
Életök virága soha meg ne asszon!
Légyenek boldogok az élet fogytáig,
Terjedjen jó hirök a föld határáig.

Legérdekesb sajátsága e valódi székely humorral elméskedő ellenkező verseknek, a hibátlan ritmus mellett, a sok szép zengzetes alliteratio, miket Tiboldink a korában még énekelt régi unitárius egyházi énekekből s a székely népköltészetből tanult el.

Ime mutatványként egy kis részlet e tréfás ellenkezésből:

„Hajh, ne nógass engem, én ökör nem vagyok!
Ily rút megszólitást magamon nem hagyok.
Embert nem kellene ekként riogatni,
Tán Nyárádtőn laktál, hogy úgy tudsz nógatni?"

‚Nincs, miért mérgelődj, mert hibáztál nagyon,
Ha nem tudtad, hogy itt lakodalom vagyon.
Hallották ezt immár még a siketek is,
Beszéli az utczán a hetüs gyerek is.
Simpóné is künn áll egy csonka fazékkal;
Lesi, hogy megtöltsék majd a maradékkal.
S te itt közel lakván, semmit se tudsz benne:
Nem hiszem, hogy eszed most a helyén lenne.'

„Ily mosdatlan szókkal engem ne falángass!
Nézd meg, ki vagyok én? s azután pirongass."

‚Tán a lakodalom oly nagy ritkaság már,
Mint mikor a nyulon elől fut az agár:
Hogy te ez ideig azt még meg nem láttad.
Tán hátul a szemed s elől van a hátad?
A fejszének élit ne keresd a fokán.
Ki látott a lónak patkót a homlokán?'

Az éneklést Gál Ábel utján felmagasztaló, komolyabb karácsonyi vers szintén ily hibátlan ritmusban, de jóval egyszerübb külsővel jelenik meg szemünk előtt.

Ugy szült a természet engem éneklésre,
Mint kanári madárt hangos csevegésre.
Kész mindig a torkom éneki zengésre,
Mint sárga s fekete rigó fütyölésre.

Apám és két bátyám mind híres kántorok,
Ezekhez hasonlit nálam is a torok.
Igy nem furulyálnak ma semmi pásztorok.
Énekben másoknak lehetnék mentorok.*

* Mentor: tanácsadó, oktató, nevelő.

Torkot nem cserélnék senki dudájával,
Sem tengeliczekkel, sem filomélával,
Sem égben lebegő trillás pacsirtával,
Sem a Virgilius pásztora sipjával.

Szebb a szép éneklés a czimbalomnál is,
Szebb akármi czifra hegedüszónál is.
Kedvesebb ez a lant s még a hárfánál is,
Szebb ez a klarinét s orgonasípnál is.

Virgil emlékeztet engem egy időre,
A melyben a juhász zsiros legelőre,
A munkás danolva indult a mezőre,
S énekelve sétált fáért az erdőre.

Mikor a szép ének hangjai zendülnek,
A vad szarvasok is mind megszelidülnek,
A friss őzecskék is víg tánczba kerülnek,
A kőszivek édes érzésbe merülnek.

Egy hal, hogy a dalos Ariont hallotta,
Felvette hátára s meghajókáztatta.
Egykor a szamár is abrakját elhagyta,
S gazdája nótáját fülelve hallgatta.

Népek a templomba ha felseregelnek,
Mikor áhitatos ünnepet szentelnek,
Ha nagy buzgósággal együtt énekelnek:
Istent kétszeresen imádva tisztelnek.

Az öreg dajka is bár soká ringatja
A síró gyermeket, de el nem altatja,
De mihelyt ajakit énekre mozgatja,
Már így a dolognak több a foganatja.

Ha fonó leányok együtt énekelnek,
Úgy még az orsók is sokkal jobban telnek;
De ha ének helyett egymásra nyelvelnek,
Akkor az orsók is többet vesztegelnek.

Szeretem hallani én az aratóban,
Mikor a szép leány dúdol a tarlóban;
S énekelve köti a búzát csomóban,
Hogy legyen kalácsa majd a kézfogóban.

De más dolgot mondok: Theatrum coelorum
Exultat et cantat chorus angelorum,
Laetatur in terris caterva sanctorum:
Nam natus est Jesus rex universorum.

Zeng víg énekléssel az ég palotája,
A szent angyaloknak harsog trombitája,
A földi szenteknek zengedez nótája,
Mert született Jézus, Sionnak királya.

Nos ergo ferias laeti celebremus,
Natum Salvatorem Christum adoremus,
Natalibus Jesu cantu resonemus,
Svavi harmonia semper iubilemus.

Ez idő mindennek legyen örömére,
Szolgáljon ez ünnep szent üdvösségére,
Emlékezzünk Jézus szent születésére,
Énekeljünk vígan megszentelésére.

Szentgericzét nem egy kitünő emberünk nevezi kedves szülötte földének. Gál, Kozma, Iszlai, Cseh, Jakab stb. családok virágoztak a mult száz folyamán ottan. Mindezek között idősb Jakab Elek és Szekeres Jusztina fia, szintén Elek, a fáradhatatlan és szerencsés kutató, jeles történetíró; az 1848/49-beli viharok közt kitünt vitéz Kossuth-huszár, ki a hazaáruló bakszász Benignit egy kardcsapással küldi el Szeben piaczán bünhödése méltó helyére — e kitünő jelesünk is Szentgericzén, 1820 farsangján látott először napvilágot.[1] A kis apróságból már néhány év mulva a Tiboldi legtöbbet igérő tanitványa válik. Nyolcz éves korában már a keresztúri „kollegiumban" tanul. A karácsonyi ünnepekre haza kivánkozik s ott verset kér régibb mesterétől, hogy falubeli tanulótársaival együtt ő is megköszönthesse a szent örömünnepet, egy-két ismerősb rokon meglátogatásával.

Tiboldi nemcsak azonnal megírta, de egyenesen a nagyreményű kis diákra alkalmazta az ünnepköszöntő verset. A hirtelen eléállott rigmust később a 60-as évek elején átjavitgatta egy-két helyen s így vette fel véglegesen gyüjteményébe, melyet éppen régi tanitványának többszöri unszolására szedett gonddal egybe.

Kihagyta s részben átjavitotta pl. ezt a fölös okoskodó részletet:

Igy a gyermekből is kitetszik előre,
Mi fog még belőle válni jövendőre:
Jó vagy gonosz ember; valjon ártalmára,
Lesz-é a hazának; vagy pedig javára?
Pap-é vagy katona, dulló vagy prókátor?
Professzor, ácsmester vagy pedig szenátor?
Ha egy kis gyereknek jó az indulatja,
Hibázik az atya, ha nem tanittatja.
A tanitására költeni ha bánja,
Csak úgy marad, mint felhagyott aranybánya.

Kihagyta később ezt Tiboldi, mint egészen fölöslegest, mely sem az öreg, sem az ifjabb Jakab Elekre nem talált. Ez időtlen dicsekvés is kimaradt utóbb a kisded köszöntőből:

Helikon hegyére ha még fennebb hágok,
Elbámultok rajta, oly remeket vágok!

A gyermekhez épen így nem illő követelő befejezést is a mester később átalakitotta.

Ezt kivánja nektek a kis Jakab Elek;
A kik jól fizetnek, megbékéllek velek.

[1] Maga Tiboldi üdvöző verset írt egy „Kis fiú születésekor a szülékhez" 1820-ban; de elmulasztotta följegyezni, ki volt az a boldog apa, kinek ekkori örömét egy trónörökös világra jöttének zajos ünnepével vetette össze. A vers befejező két sora jól illik a kis Jakab Elekre:

Kinek élte folyjon boldogúl sokára,
Ti örömötekre s a haza javára.

Tiboldi művei 480. l.

A következő nem épen rövid versikét szavalta el a kilenczedfél éves kicsiny Jakab Elek 1828. karácsonyján az ő szerető és pártfogó jóakaróinak családi körében.

Azt szokták mondani: Könnyü észrevenni,
Ha valamely téjből jó túró fog lenni.
Az agárnak fia még kicsin korában
Örömest ugrándoz a nyúlak nyomában.
Igy a gyermekből is kitetszik előre,
Hogy milyen tanuló lesz abból időre.
Azért jó szüleim nem restelkedének,
Hanem kollégyomba engemet vivének.
Csak alig hinnétek, hogy megörvendettem,
Mikor Kereszturra tanulni mehettem.
Nincs is a föld hátán szebb s gyönyörübb élet,
Mint a kollégyomban, hol sok hiressé lett.
A mely barátságot kollégyomban kötünk,
Az soká meg nem hűl, holtig tart közöttünk.
Ha gyermekpajtásim egyszer szemlélhetnék
Ezt a szép életet, tudom megszeretnék.
Innen iskolából tán mind elszöknének,
És a kollégyomba velem sietnének.
Ott aztán mindenik magas örömében,
Tán a madarat is elfogná röptében.
Itt tanulhatni meg egy szép társaságban,
Hogy kell emberileg élni a világban.
Mint a gondos méhek, boldog, meleg nyárba,
Gyüjtik a jó mézet és rakják kosárba:
Úgy gyüjtnek az ifjak itt is bölcsességet.
Én is velök együtt fáradtam e végett.
A szent szónokszékbe várom, hogy felálljak,
S ottan nem sokára egyet prédikáljak.
De mig azt megérném, kérem Istenemet,
Halmozzon sok jóval titeket s engemet.
Őrizzen ragadó, gonosz nyavalyától,
Szomorú s kedvetlen hirek hallásától.
Köztünk a szép béke álljon erős frigyen,
Pestis közületek senkit el ne vigyen.
Termő határinkot sáska ne rongálja,
Pusztuljon örökre, — Erdély nem hazája.
Bort bőven teremjen a szőlőhegyetek,
Búzát, kukoriczát a szántóföldetek.
Adjon az úr nektek tartós egészséget;
Ne bocsásson rátok soha ellenséget.
Szent karácsontoknak víg legyen folyása,
A csüggedt sziveknek legyen vidulása.
Éltetök hajóját fujják a jobb szelek,
Ezt kivánja nektek a kis *Jakab Elek.*

Legjellemzőbb a letünt korra nézve e versben az a reménykedő bizakodó föltevés, hogy a sokat igérő gyermek már egy-két év mulva a szent prédikáló székbe vágyik. E gondolkozás a régibb unitárius nevelés feltünően egyházi szellemére vall.

KANYARÓ FERENCZ.

Felköszöntő a Berde-serleggel.[1]

Az emlékezés serlege áll itt és arra hív, hogy emlékezzünk. Berde Mózsáról emlékezni, ah mindig fölemelő!... Berde Mózsa!.. Magyarország dicső korszaka vonul fel előttem, a nemzet megújúlásának bámulatos korszaka; az a korszak, mikor a nemzet ereje, hogy a múlt mulasztásait pótolja, sietve s hatalmas méretekben dolgozik minden téren; mikor a nemzet ereje prófétiákba megy át, hőskölteményekbe ömlik, s édes lyrai dallamokban és lelkesitő zenében folyik; és a mikor a nemzet ereje, a lelkesülés mellé a tudománynyal szövetkezve, nagy alkotásokat hoz az anyagi jóllét emelésére létre, mikor sziklába vág útat, új útakat nyit vagyonosodásának, az anyagi gyarapodásnak. Férfiak jelennek meg előttem, nagy alakok, kikben a nemzeti szellem és az értelmi erő oly csodásan nyilatkozott. És e nagy alakok csoportjában ő is ott áll szerény köntössében, Berde Mózsa.

A ki ifjúságában hőskölteményt olvas, mikor a dicső korszak vivmányait, s mikor a nemzet alkotmányát fegyverrel kell megvédeni, Irnak utódihoz küldve, a jövendő költőinek ihletére méltó, fenséges tárgyat, fényes önvédelmi harczot ir be társaival a szabadság történelmébe. És a mikor a más helyütt vesztett csaták után a múlt emlékeiből él a nemzet s jóssai a csüggeteg lelkeknek egy jobb jövendőt hirdetnek és az államférfiui érzék azt sugallja: gyüjtsétek az erőt; nyelvében, műveltségében él a nemzet, készitsétek elő a jobb jövendőt, erősitsétek intézményeiteket: ő gyüjt, gyüjt... s szivét, lelkét s egész élete munkáját, mindenét teszi fel a nagy czélra... távozik... de lehanyatlott teste fölött mint fejedelmi jóltevő fény-

[1] A főtanácsi gyűlés Berde-ebédjén.

ben lép elő, végakaratában intézményünknek százezreket hagyva. A nagy alakok csoportjában áll Berde Mózsa!

Ott áll és ott fénylik, szerény köntösében is ragyogva fénylik tetteinek nagysága és a mi nélkül nagy tettek nem származhatnak, erkölcsi kitünősége által. Ő a magyar nemzeti eszmékért, a magyar nemzeti intézményekért, míveltségért nemcsak dolgozik, hanem tűr, szenved, hogy annak akadályait legyőzze, kitart, hogy felvirágoztatása erős eszközeit megszerezze; ő amaz erkölcsi tulajdonságoknak teljességében jelenik meg előttünk, melyek szükségesek a nemes és nagy dolgokra, minden korban szükségesek arra, hogy hazánknak éljünk, hogy nemzetünknek hű és méltó fiai legyünk.

Ha nem is érhetjük el ama nagy méreteket, a melyekben ő munkált, erkölcsi tulajdonságait követve, mi is munkálhatunk nemzetünk müveltségének nagy czéljaira.

És a mikor kegyeletes érzéssel idézzük fel az ő alakját, példájából meritsünk buzditást, hogy életünk törekvéseivel, áldozatainkkal szolgáljunk a nemzeti mivelődés szent ügyének, hogy egyházunk ezután is adhasson nagy fiakat, kiváló embereket a hazának s egészében, öszszes intézményeivel legyen ezután is szép része a nemzeti miveltség munkájában, a haza nagyságának emelésében, a minthogy eddig is kivette abból részét szellemben és kivette részét anyagi áldozatban.

Lebegjen előttünk Berde Mózsa példája, s a többi, szellemben és jóltevésben dicsők társasága!

Az ő szellemük a mi erősségünk.

A meddig az ő szellemükben élünk, a magyar unitárius egyház élni fog, s élni nemzetünk!

Péterfi Dénes.

IRODALMI ÉRTESITŐ.

Dr. Luther Márton művei. II. köt. Sajtó alá rendezte *Dr. Masznyik Endre,* a pozsonyi ág. ev. theol. akad. ig. tanára. Nagy 8r. 503 l. Pozsony, 1905. Ára 6 kor. — Luther műveiből magyar nyelven megjelent a második kötet. Világtörténelmi mozzanatok, a mit e könyv magában foglal. Luther a keresztény reformator, a fölvértezett hitharczos és nemzeti hős teljes erejében lép ebben elő. „A német nemzet keresztény nemességéhez" irt irat, melylyel e kötet kezdődik, a leghatalmasabb valláspolitikai mű, melyet valaha a kereszténység kebelében irtak. Az „egyház babyloni fogságáról" pedig, mely a lelkek római igájáról, a hét szentségről szól, elsőrendű theologiai munkája a hitjavitónak. Ezeken kivül még kilencz iratot tartalmaz e kötet s végződik a wormsi tárgyalások közlésével. Az egyes iratokat a theologiai munkásságban izmosult Dr. Masznyik fordította erőteljes nyelven, az iratokra vonatkozó leveleket pedig Márton Jenő, csakugyan pozsonyi tanár. Luther azt mondja egy helyen: nem „sok könyv" kell, hanem „jó könyv", e megjegyzéssel ajánljuk a Luther müveiből megjelent második kötetet.

Magyar Ev. Egyháztört. Emlékek. A Prónay nemzetség levéltárából kiadja *br. Prónay Dezső.* Sajtó alá rendezte *Stromp László.* Budapest, 1905. N. 8 r. Bevezetés. Előszó és 687 l. — A legszebb könyv, mely eddig a magyar prot. egyházirodalom terén megjelent. Finom papirjával, szép betűivel dicséri a Hornyánszky-sajtót és becsületére válik áldozni kész főúri kiadójának. A tartalom nagy része a felvidék ev. egyházának üldöztetésével s a védekezéssel foglalkozik Thököly föllépének idejétől a XVIII. száz végéig. Nagyon becses benne a wittenbergi egyetemen felavatott magyar papoknak jegyzéke 1540—1610-ig, az új papok rövid életrajzi adataival, mikben sok tanulságost találunk. Erdély és a Felvidék szászai vehetik e könyvnek legtöbb hasznát. Erdélyből 1543-tól kezdve sokan mentek Wittenbergbe, különösen Brassóból Honter biztatására. Ott járt Heltai, Dávid F., Basilius, Károli Péter, Egri és Tholnai Lukács; de egyik sincs a luth. papok közé fölvéve. Az unitáriusok nem is jártak azután Wittenbergbe, inkább az olasz egyetemeket keresték föl. Annál furcsább, hogy a ref. tanulók kitiltották a 70-es években az ott sem levő unitárius diákokat. A magukat uraknak érző reformátusokat csakhamar a lutheránusok tiltják ki az egyetemről.

A lutheránus egyház múltjáról közöl tehát az egyháztörténeti emlékek I-ső kötete érdekes felvilágositásokat. Érdekkel várjuk a továbbiakat.

K—ó.

Adatok a bözödi ref. egyh.-község történetéhez. Irta *Koncz József* nyug. tanár. 56 l. Marosvásárhely, 1905. — Érdemes, tudós munkatársunk, születése helyének szenteli e dolgozatát, összegyüjtve benne mindazokat az adatokat, melyeket történelmi kutatásai közben egyházközségére nézve talált. A bözödi ref. kis egyházközség történetéről az első adat 1638-ról szól, szájhagyomány szerint még korábban keletkezett volna. A Rákócziak fejedelemsége idejében s azután is az Erdőszentgyörgyön lakó gróf Rhédeyek voltak patronusai. Az egyházközség történetét a reformatio rövid vázlata előzi meg s a munkában sok adat van az unitáriusokra vonatkozólag is, kik azon a vidéken a szombatosok miatt annyi zaklatást szenvedtek. E kort illetőleg folyóiratunkban számos adatot közölt igen tisztelt munkatársunk. Az ősz tudósnak munkálkodását a protestans testvériség érzete hatja át.

A székely nemzet czimere. Irta *ifj. Biás István.* Különnyomat a Székelyvilág I. évfolyamából. Marosvásárhely, 1905 8 l. — Ismét egygyel szaporodott szorgalmas történetkutatónk apróbb füzeteinek értékes sorozata. Illustrátiókkal is ellátta : egyik képe Marosvásárhely czimere 1437-ből (félkarú pallossal átszurt szív, korona és medvefő) ; másik és harmadik képe a székelyek czimere, szintén Zsigmond királyunk korából. E czimer oly lángoló napból áll, mint a japánok nemzeti czimere. Csakhogy a székelyeknek a nap mellé az égszínkék mezőben a holdat is odaállitották, fogyatkozott állapotban. Hogy ősi czimer volna ez a nap és hold, azt ma nem lehet kimutatni. Az Anjou-királyok korában kezdték nálunk osztogatni a kitüntető czimereket. A sok apró székely nemes hogy közös czimert kapjon, akár egy országrész vagy vármegye, e gondoskodás könnyen kitelhetett a banderium felállitó Anjouktól, vagy utóduktól, az Erdély határain többször hadakozott Zsigmond király és császártól. *K—ó.*

Jubilaris gondolatok. Irta Dr. *Versényi György.* Jubilaris gondolatok czimet visel e kis füzet, de egy életküzdelem tanulságos rajza, hogy kitünő minősités, summa cum laude doctori diploma, nagy arányú irodalmi munkásság, milyen a Dr. Versényié, az áll. felsőbb leányiskola jeles történelem tanáráé, az Erdélyi Irodalmi Társaság fáradhatatlan titkáráé, gyakran nem elégséges czim az előléptetésre a protectios rendszer miatt.

KÜLÖNFÉLÉK.

A tordai gymnasium megnyitása. A mit mindnyájan oly hőn óhajtottunk és a miért évek hosszu során át oly édes reményt tápláltunk, végre megvalósulást nyert: ismét visszaállittatott az unitárius algymnasium Tordán, s sept. 1-ső napján két osztálylyal megkezdődött a tanitás. Ünnepséges megnyitása a körülmények miatt csak nov. hó 12-én történhetett meg. Szép emlékü örömnap lesz ez mindig a gymn. történetében s nagy jelentőségü egyházunk életében. Velünk együtt örvendezett e napon Torda-Aranyos megye és Torda városnak minden szép és nemes ügy iránt való lelkesülését hathatós támogatás által kifejező közönsége is. Ismeretes, hogy egyházunk az algymnasiumot csakis a megye és város részéről biztositott 10.000 korona évi dotatio segitségével tudta visszaállitani. És jóleső érzéssel jegyezzük fel, hogy úgy a vármegye törvényhatósági bizottsága, mint a város tanácsa örömmel hozta meg nagybecsü áldozatát, mert meggyőződést szerzett a felől, hogy ez a három százados múlttal biró gymnasium, mely mindenkor a tudománynak terjesztője, a vallásos hitnek ápolója és igazi hazaszeretetnek fejlesztője volt, nemcsak felekezeti, hanem általános közérdeket szolgál a nemzeti cultura előmozditása által. Az egyház, vármegye és város együttes örvendezése tette lélekemelően magasztossá a megnyitási ünnepséget, melyen Kolozsvárról mltgs. és főtiszt. Ferencz József püspök, Fekete Gábor, Gál Jenő, Kozma Ferencz kolleg. felügyelő-gondnokok, dr. Boross György theologiai dékán, dr. Gál Kelemen kolleg. igazgató-tanár, dr. Nyiredi Géza, Gálfi Lőrincz, Pálfi Márton, Márkos Albert, Szentmártoni Kálmán, Kegyes István főgymn. tanárok és Végh Mihály egyházi és püspöki titkár jelentek meg; a sz.-kereszturi gymn. képviseletében pedig Gombos Sámuel tanár. Köztisztelet és szeretetben álló főpásztorunkat nagyszámu diszes közönség várta a vasut állomásán, a hol a vármegye nevében dr. Betegh Miklós alispán fogadta lelkes hangon tartott üdvözlő beszéddel, melyre

a püspök úr szokott szeretetreméltóságával válaszolt, s azután hosszu, diszes kocsisortól kisérve vonult be Czakó László egyházközségi főgondnok négyes fogatán a városba, a hol a főgondnok szeretetreméltó családjának volt kedves vendége. Az ünnepség az unitárius templomban folyt le. Közéneklés után főpásztorunk mondott magasztosan szép imát, melynek különösen a hazánk és nemzetünk jelen nehéz helyzetére vonatkozó része megrázó hatással volt a szivekre és lelkekre. Egyházi beszédet Lőrinczi Dénes tordai lelkész tartott. A remekül kidolgozott és előadott alkalmi beszéd sikere teljes volt.

E beszéd elhangzása után következett a megnyitási ünnepség tulajdonképpeni része. Csegezy Mihály gymn. felügyelő-gondnok tartalmas, gyönyörü megnyitó beszéde után dr. Betegh Miklós alispán a vármegye, dr. Szenkovics Aurél a város, Csegezy László esperes az aranyos-tordai egyházkör nevében fejezték ki lelkesült szép beszédekben a gymn. megnyitása felett való örömöt s üdvözölték az ünnepségre megjelent püspököt. Most ismét püspökünk beszélt ékesszólással, nagy hatással. Visszapillantást vetve a gymnasium multjára, lelke örömét fejezte ki ismét visszaállittatásáért, s átadva az igazgatóságnak, lelkére kötve a tanári karnak, hogy odaadó buzgósággal terjesztve a tudományt, ápolva a vallásosságot és lángoló hazaszeretetet, munkálják az intézet előmenetelét, felvirágzását. Varga Dénes ig.-tanár szép szavakkal átvéve az intézetet, igéretet tett, hogy lelkük legfőbb törekvése leend a gymnasium előhaladásának munkálása. Megható szép jelenet volt, midőn az igazgató beszédének elhangzása után Adorján Domokos énekvezér vezetése mellett az egész ünneplő közönség, férfiak és nők egyaránt, a legnagyobb lelkesedés hangján énekelték el „Isten áld meg a magyart“. A templomi ünnepség után a gymnasiumot tekintette meg a közönség. A tiszta, czéljának megfelelően berendezett intézet általános jó hatást gyakorolt. Az egyik tanteremben összegyülve várták az intézet növendékei a püspök urat, a kit megjelenésekor lelkes éljenzéssel fogadtak. Majd elénekelték „Hazádnak rendületlenül, légy hive oh magyar“, melynek elhangzása után Székely Miklós felügyelő-gondnok üdvözölte magvas, lendületes beszéddel az intézet falai között a főpásztort. Az intézet tanári szobájában fogadta püspökünk a számos tisztelgő küldöttségeket. Délben a városi vigadó nagy termében ünnepi ebéd tartatott, melyen szebbnél-szebb köszöntők fejezték ki az intézet megnyitásának nagy jelentőségét és az a felett érzett örömöt. Üdvözöljük a visszaállitott gymnasiumot, lelkünkből kivánjuk: „éljen, fejlődjék és virágozzék!“

(t.)

Az angol unitáriusok manchesteri theol. intézete ez isk. évben beköltözött teljesen felszerelt uj otthonába, melyet mintegy ötszázezer korona költségen Manchester város Summerville részében, egy szép park közelében épitettek. Dr. Gordon Sándor az intézet igazgatója a megnyitó ünnepélyen hálával adózott mindazoknak, kik az új épület emeléséhez közrejárultak. Manning tanár a régi keresztény egyház nagy theologussáról, Origenesről értekezett. Az Origenes munkái vetették meg a bibliai kritikai tanulmányok alapját. Origenes csaknem az egész bibliáról irt magyarázatot; és hogy ha tulságos allegorizálását lehet is kifogásolni, de grammatikai magyarázatai alapmunka az utánna következő magyarázókra. Erkölcsi tanitása emelkedett, mely az embert a jobb életre serkenti; és az akaratszabadságra alapit, a felelősségre, a mit Isten adott az embernek, hogy törekedhessék arra, hogy tökéletes legyen. Origenes nevezetes helyet foglal el a régi egyház történelmében. A 4. 5. 6. században heves viták folytak az ő tanitásairól. Némelyek ugy tekintették, mint eretneket, mások mint a keresztény bölcselet egyedül igazi képviselőjét. Voltak buzgó barátai és kérlelhetlen ellenségei; de valódi értéke tulélte azoknak hizelgését és ezeknek rosszakaratát. Az egyház történelmében mint nemes példája áll az elvhez való hű ragaszkodásnak és mint olyan tudós, ki szorgalmával és tehetségével lerakta azokat az alapokat, melyeken a következő keresztény tudósok tovább építsenek.

Ismeretlen kolozsvári papok Heltai idejében. A most kiadott evangelikus egyháztörténeti emlékekben olvashatjuk, hogy Szenterzsébethi Valenlitz Mártont 1546. jul. 21-én avatták fel a wittenbergi templomban luth. pappá. Ugyanott az is följegyezve, hogy e Valenlitzet Kolozsvárra hivták az egyetemről. Ugyanez egykorú följegyzések közt azt is megtaláljuk, hogy az 1552. ápril 20-án fölavatott Eszény(i) Gyárfást szintén Kolozsvárra hivták papi hivatalba. (Beruffen doselbsthin sein Clausenburgk zum pfar. M. ev. egyháztört. emlékek. 7. és 11. l.)

K—ó.

Szász tanulók főiskolánkban. Brassón és Kolozsvárt volt a legkedveltebb két iskolája Erdélynek a protestáns kor kezdetén. Kolozsvárra örömest jöttek a szász tanulók már csak a magyar nyelv kedvéért is. János Zsigmond halála után a lutheránus zsinatok tiltani kezdik papjaikat a Kolozsváron való neveltetéstől. Hogy e tilalomra nagy szükségök volt, mutatja annak többszörös megismétlése. Nemcsak tanulóik, kitűnőbb tanáraik is gyakran találtak helyet a kolozsvári főiskolánál.

A Wittenbergben fölavatott lutheránus papok közt is nem egyet találunk olyant, ki Kolozsvárt végezte előbbi tanulmányait. 1560. jun. 26-án Joannes Gendisch Heltensist szentelték fel ott pappá, ki azelőtt Kolozsvárt, Brassóban és Szebenben tanult. 1562. aug. 15-én Hencius Istvánt Dillendorfból, ki első iskoláit Segesvárt, Brassóban, majd Kolozsvárt végezte. Innen Enyedre ment, hol egy évig tanitott az iskolában s az enyedi szász pap Macerius Ambrus küldte ki Wittenbergbe, hogy luth. pappá lehessen.

1564. jan. 30-án Hermann Jánost avatták fel, ki Brassóban kezdett tanulását Kolozsvárt folytatta. Kolozsvárról hazament Petersbergre s ott hat évig volt rector az iskolában; csak ezután ment atyja költségén külföldi egyetemre. A XVI. száz végén Szeben leghiresebb iskola-igazgatója, Deidrich György jött el Kolozsvárra tanárnak. 1569. tájt Beszterczéről a még hiresebb Sommer János, a nagy humanista költő, ki János Zsigmond temetésén latin gyászbeszédet mondott. *K—ó.*

Japán. Dicső háboruja után, melyben sergei négy nagy hadvezérük: Oyama, Togo, Nogi és Kuroki alatt oly fényes győzelmeket arattak, a békés munka kötelességeihez lát. Megindultak ujra a vallási mozgalmak is. Az európai keresztény egyházak igyekeznek tért nyerni Japán földjén. Maguk a japánok is törekesznek az európai vallásos gondolkozás megismerésére. A protestáns Németországba és Angliába e czélból is küldenek ifjakat. Az angol unitárius társulat titkára az őszi gyűlésen bejelentette, hogy a japáni liberalis vallási gondolkozók folytatni kivánják az eddigi viszonyt, fentartani az összeköttetést és közelebb ismét egy ifjú embert küldenek az oxfordi unitárius theologiai akadémiára. A mellett a törekvés mellett, mely a keresztény vallásos gondolkozás útján akar reformálni, áll egy másik, mely a buddhismus újraalakításával akarja Japán vallási reformját keresztülvinni. Hogy hová fejlődnek Japánban a vallási viszonyok, lehet hogy már a közel jövő erre érdekes példákat mutat a világnak.

Japán eddigi vallása a shintoismus, confucianismus és buddhismus elegyitése. Lanessan franczia iró arról tudósit, hogy a japánok régen mind a buddhista, mind a shintoista templomokat egyformán látogatták. A mi a shintoismust illeti, az főleg az ősök tiszteletén alapult s ma is ez a megkülönböztető jellemvonása. Az első buddhista papok megkisérlették a shintoismus elnyomását, de kétszáz évi tapasztalat arról győzte meg, hogy a régi cultust, mely a japáni szellemben az ősök tiszteletével társul, nem lehet elnyomni és cselhez folyamodtak. A tizenkilenczedik száz kezdetén a shintoista templomokat *(mya)* belé-

épitették a buddhista templomokba *(sera)*, azt mondva, hogy a shintoista istenek *(Kani)* és Buddha egy ugyanazon dolog. A nap istene, azaz maga Buddha az, ki jött Japán megszabaditására . . . Tényleg a két vallás egymáson alapul és a mikor a hatodik százévben az egyszerü buddhista hittéritők megjelentek, lehet hogy kedvezően fogadta az a nép, mely a vallási türelemben annyira ment, hogy három külön vallást elegyitett össze.

Értesitők. I. *A kolozsvári unitárius collegium* (papnevelő intézet, áll. segélyezett főgymnázium, elemi iskola) 1904/905. isk. év. XXVI. évfolyam. Szerkesztette: *Dr. Gál Kelemen* igazgató. Az értesitőt Dr. Gál Kelemen nekrologja nyitja meg Kovács Jánosról. Szeretettel, az iskola belső életére is kiterjeszkedő tartalmas tanulmányban rajzolja meg az elhunyt tanárnak eseményekben gazdag életét, az angol hitrokonokkal való érintkezését, tanárságát, igazgatóságát. Majd irodalmi működését méltatja s felsorolja műveit keletkezésük sorrendjében. Az isk. év története következik, melyben az igazgató hű képet nyujt az egész intézetről. Vallás-erkölcsi, fegyelmi és egészségi állapot általában jónak mondható. Az év folyamán (sept. 29.) Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi minister úr az intézetet meglátogatta s teljes megelégedését fejezte ki a látottak felett. *a)* A főgimnáziumban volt 316 nyilvános, 19 magántanuló. Ebből 163 unitárius, 28 ev. ref., 24 ág. ev., 13 róm. kath., 2 gör. kath., 8 gör. kel., 78 izraelita; anyanyelv szerint 305 magyar, 8 román, 3 német. A vizsgálatot sikerrel állotta ki 276 tanuló, ismétlésre utasittatott 40 tanuló. *b)* A papnevelő intézetről szóló részt dr. Boros Györgynek: „Helyzetünk és jövőnk“ cz. szakszerű, tervekben gazdag értekezése vezeti be. A papi pálya iránt az utóbbi években nagy érdeklődés mutatkozik. A hallgatók között volt 23 rendes, 3 rendkivüli. Többen jelentkeztek, a kiket nem lehetett fölvenni, mivel nem volt hely. A hallgatók az egyház segélyével az egyetemen a paedagogiai és filozofiai előadásokat szorgalmasan látogatták. Az év folyamán a papnevelő intézetet többen látogatták meg, így Street Kristóf Jakab sheffieldi lelkész 1904 jun. 2-án. *c)* Az elemi iskola 4 osztályában 2 tanitó 77 tanulót tanitott. A tanitás eredménye általában jó volt. — II. *A székelykeresztúri áll. segélyezett VI. osztályú gymnázium* értesitőjét az 1904—1905 isk. évről *Sándor János* igazgató állitotta össze. Az év egy örvendetes ténynyel, a VI. gymn. osztály beállitásával nyittatott meg. E nevezetes napon Ferencz József unitárius püspök is jelen volt. A kolozsvári főgymnázium tanári karát dr. Nyiredi Géza képviselte. Beiratkozott az intézetbe 163 rendes tanuló. Anyanyelv szerint 143 magyar, 4 német, 16 román. Vallás szerint 97 unitárius, 29 ev. ref., 11 r. kath., 15 gör. kel., 4 ág. hitv., 6 izraelita, 1 gör. kath. A vizsgálatot sikerrel állotta ki 151 tanuló, osztályismétlésre utasittatott 12 tanuló. Az intézet junius 7—14. napjain egy tanulmányi kirándulást is rendezett Gyulafehérvár — Zalathna — Abrudbánya—Verespatak vidékére, melyről az értesitőben Péter Lajos tanár költői lendülettel számol be. — III. *A tordai unitar. elemi iskola és az áll polgári fiuiskola* 1904—1905. évi értesitőjét *Varga Dénes* igazgató szerkesztette. A tanév szomoruan végződött

a tordai iskolára nézve, mert Derzsi Károly halálával egyik kitünő tanárát elveszitette. Az értesitő első lapjai Derzsi Károly emlékének vannak szentelve. A polgári fiuiskolába beiratkozott 231 tanuló, 9-el több, mint a megelőző évben. Anyanyelv szerint 195 magyar, 36 román. Vallás szerint 52 unitárius, 33 róm. kath., 27 gör. kath., 9 gör. kel., 6 ág. ev., 80 ev. ref., 24 izraelita. A vizsgálatot sikerrel kiállotta 215, osztályismétlésre utasittatott 16. Az elemi iskolában volt 81 tanuló, 14-el kevesebb, mint a mult évben. Az összes létszám 312 volt. Latinra beiratkozott 91 tanuló. A tanulók magaviselete általában jó volt. Az egészségi állapot is elég kedvező. *(Szt.)*

A kövendi népes egyházközség új papot kapott. Messze földön hires a kövendi nép szorgalmáról, terményeiről. Több évtizen át Gál Lajos volt az ő jó lelki pásztoruk. A boldog emlékű lelkész helyét most Ádámosy Gábor szentmihályfalvi ifjú lelkész fogja elfoglalni, hogy a néki adott tehetséggel és buzgalommal munkáljon e nép erényei fentartásán, jó tulajdonságai továbbfejlesztésén.

Szőts Sándor †. Egy kedves és igazi keresztény jellemü protestans lelkészszel kevesebb. A Ballagi, Kovács Albert és Kovács Ödön-féle theologiai iskolához tartozott s annak a szellemében munkált apostoli buzgalommal saját egyháza érdekében, ugyanakkor türelemmel viseltetve más felekezetek, testvéri jó indulattal más protestansok iránt. Egyházközsége templomáért sokat fáradott, hogy a Hunyadiak idejéből maradt s már csaknem rommá lett épület helyett hasonló formában ujat épitsenek. Több ezer koronát gyüjtött erre össze, ugy hogy már közel volt az ügy ahoz, hogy az épitést megkezdhessék. De hirtelen elszólitatott ötvenhárom éves korában. A dévai reformatusok bizonyára hálás kegyelettel fogják fentartani az ő emlékezetét és mindazok a kik őt közelebbről ismerték. Szőts Farkas budapesti theol. tanár, a Prot. Irod. társaság titkára testvérét vesztette benne.

Gyászhirek: Gyulay László kolozsvári ny. városi főpénztárost és családját érzékeny veszteség érte nevelt fia *Kocsi Géza* okl. gyógyszerész nov. 16-án 44 éves korában történt elhalálozásában. Gyulay Árpád kir. pénzügyi tanácsos, pénzügyigazgatóhelyettes unokaöcsesét fájlalja az elhunytban. — *Székely András* alsójárai unitárius lelkész, Torda-Aranyos vármegye törv. hatósági bizottságának tagja életének 41-ik, hivatalos müködésének 12-ik évében hosszas szenvedés után nov. 29-én elhunyt. Korai halálát mindenek felett gyászolják neje, szül. Demjén Anna, gyermekei: Ella, Irén és Kocsárd és több rokon. — Kovács Elek fia *Kálmán* M.-Szováton alig egy éves korában nov. 2-án megszünt élni.

A szerk. postája. Mltgs. Id. Daniel Gábor urnak. Az igen értékes küldeményt jövő füzetre kellett fentartanunk.

ARANYKÖNYV.

Adakozás a kolozsvári egyházközség templom-tornya újraépitésére.

(VIII—XIII. közlemény.)

Gyulay László	300	„
Tóth Károlyné-Gyulay Etelka	100	„
Kilyéni dr. Ferencz József (2-odszor) . .	20	„
Bodolai-testvérek	10	„
Kövendi Gál Jenő	50	„
Zsakó István	30	„
A. Ürmösi Jenő	50	„
Ambrus Gergely	20	„
Id. Lászlóczky Samú	20	„
Lászlóczky Péter	20	„
Domján Péter	10	„
Péter Sándor	10	„
Ormai Kálmán	20	„
Keresztély Lajos	25	„
Reitter Aladár	100	„
Péchy Elekné	100	„
Gyulay Árpád	50	„
Ballok Károly	50	„
I—XIII. közl. összesen:	5047	korona.

Szolgáljanak e nemes adományok buzditásul a további adakozásra, hogy az egyházközség temploma tornyát újra épithesse, a mi mindnyájunknak óhaja, s ugyanakkor templomát is megjavithassa. Kérjük a minél hamarábbi hozzájárulást! Ez adományokért meleg köszönet!

Az egyházközség elöljárósága nevében:

Kolozsvárt, 1905. dec. 12.

Péterfi Dénes,
unitarius pap.

Vécsei Sámuel hagyományai.

Néhai Vécsei Sámuel, kolozsvári unitárius egyh. községi tanácsos, ki életében annyiszor gyakorolt jótékonyságot, az egyházközségnek végrendeletileg 400 koronát, a collegiumnak 200 kor., a leányiskolának 200 koronát hagyományozott, s ezenkivül az iparos aggmenháznak, a vakok intézetének és más közintézeteknek is hagyott összegeket, megbizonyitva utolsó pillanatain is azt a jóindulatot és gondolkozásmódot, mely életét oly áldásossá tette.

Adomány a kissolymosi egyházközségnek. Néhai Nagy Sándor kissolymosi unitárius lelkész szóbeli hagyománya alapján testvérei: Nagy Gyula és Lajos a kissolymosi unitárius egyházközség számára 500 korona alapítványt tettek a néhainak korán elhunyt fia *„Nagy István emlékére"*. A szép és nemes tettért fogadják az alapitványttevők e helyen is az egyházközség hálás köszönetét.

Kissolymos, 1905. okt. 19.

Mátéfi Sándor
gondnok

Kovács Lajos
unitárius lelkész.

Ajándékozás. Óváry Károly sepsiszentgyörgyi földbirtokos és neje Göncz Ágnes a homoródkeményfalvi unitárius egyházközségnek egy urasztali ezüst poharat ajándékoztak. Értéke 60 korona. Fogadják a nemes szivü adakozók e becses ajándékukért az egyházközség hálás köszönetét.

Homoródkeményfalván, 1905. nov. 12.

Kovács Imre,
lelkész.